

NIAMESSNY MIHÁLY

A magyar parlamentárizmus 1867-től 1918-ig

Különlenyomat a Budapesti Szemle 1928. évi novemberi füzetéből.

Franklin-Társulat Nyomdája
Budapest
1928

E-könyvek igény szerint – Könyvek milliói elérhetők egy kattintásra

Az európai könyvtárak rengeteg, a XV. és XX. század között kiadott könyvvel rendelkeznek. Az EOD szolgáltatással ezek a rejtett kincsek mindenki számára hozzáférhetővé válnak egyetlen kattintásra. Az EOD hálózaton keresztül a könyvtárak katalógusaiban keresheti és rendelheti meg a kívánt könyv e-másolatát a világ bármely részéről a hét bármely napján, a nap 24 órájában. A könyvet digitalizáljuk és az e-másolatot elérhetővé tesszük Önnek. Fizessen online, bankkártyájával és állítsa össze a saját személyes digitális könyvtárát!

Milyen az EOD által készített e-könyv?

Az EOD szolgáltatás e-könyvei olyan digitalizált könyvek, amelyeket PDF formátumban kézbesítünk Önnek. A fájl tartalmazza a digitalizált eredeti könyv képét és az OCR-rel (optikai karakterfelismerővel) felismertetett* teljes szöveget. Az elektronikus szöveg előnye, hogy kereshető, másolható, más programokkal szerkeszthető, belőle nyomtathatók részletek, sőt akár az egész is. Természetesen minden az eredeti dokumentumon előforduló bejegyzés, jelölés vagy széljegyzet is látható lesz a digitalizált változaton.

* Nem minden e-könyvben alkalmazható.

A szolgáltatás feltételei

Az EOD szolgáltatásainak igénybevételével egyidejűleg elfogadja annak feltételeit is. A jelen dokumentum bármely részéről készült minden egyes másolatnak is tartalmaznia kell ezeket a feltételeket. Az EOD szolgáltatás szigorúan személyes, nem kereskedelmi célból biztosítja a digitalizált dokumentumokhoz való hozzáférést és nem engedélyezi az egyéb célokból való felhasználást.

A szolgáltatás feltételei: <http://books2ebooks.eu/odm/html/mtak/hu/agb.html>

Terms and conditions in English: <http://books2ebooks.eu/odm/html/mtak/en/agb.html>

További e-könyvek

További e-könyvek elérhetők az alábbi oldalon: <http://books2ebooks.eu>

A
MAGYAR PARLAMENTÁRIZMUS
1867-TŐL 1918-IG

ÍRTA
NIAMESSNY MIHÁLY

Különnyomat a Budapesti Szemle 1928. évi novemberi füzetéből.

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT NYOMDÁJA

1928

A MAGYAR PARLAMENTÁRIZMUS 1867-TŐL 1918-IG.

Próbáljunk meg rajzot adni a magyar parlamentárizmus legjellegzetesebb tulajdonságairól.

Az első kérdés, melyre felelnünk kell: volt-e egyáltalán magyar parlamentárizmus?

Sokan azt vitatták, különösen a pártharcok legelkeseredettebb stádiumában, amint ez pillanatnyi céljaikat szolgálni látszott, hogy magyar parlamentárizmus tulajdonképpen nem is volt.

Volt valami hasonló ahhoz, amit parlamentárizmusnak neveznek, — okoskodtak e nézet képviselői, — de abban a legkifejlettebb értelemben, ahogy azt megvalósítva a nagy nyugati államokban és mindenekelőtt az alkotmányos élet klasszikus hazájában, Angliában látjuk, ilyen parlamentárizmussal mi nem dicsekedhettünk.

Angliában oly tökélyre emelkedett — érvelnek tovább — a parlamenti kormányzat, hogy nemcsak a törvényhozás, hanem a végrehajtó hatalom is teljesen a parlament kezében van, a fejedelmi hatalom pedig annyira elvesztette jelentőségét, hogy szinte elképzelhetetlen az, hogy a parlament hatalmával szembeállni még csak kísérletet is tegyen.

Nálunk ellenben a fejedelmi hatalom 1867-ben erős volt, abszolút volt. Az azóta következő kormányok igyekeztek ugyan megnyerni a parlament s nevezetesen a képviselőház többségének bizalmát, azonban elsősorban a korona kiválasztottjai voltak és a korona hatalma a parlamenttel szemben annyira túlnyomónak mutatkozik, hogy valódi parlamentárizmusról már ebből az egy okból sem lehet beszélni.

Kecsegtető és szép téma e tételek igazát a tudományos

elmélet szempontjából megvizsgálni, amint ezt Concha Győző klasszikus világossággal meg is tette.

E tanulmány nem lép fel ily igénnyel. Csupán a régi parlamenti ember gyakorlati gondolkozásával akarja meglátni a magyar parlamenti kormányzatot, ahogy a maga valóságában megjelent, aminőnek azok ismerik, akik a régmúlt dolgok történelmét tanulmányozták, az újabbakat pedig átélték.

Hiszen a parlament, különösen a parlamentáris vitaközlés virágkorában, a közérdeklődés előterében állott.

Arról a parlamentről beszélek, amelynek érdekesebb üléseire valósággal tódult a közönség, amelynek karzatain ott állott mindig harcra készen és mintegy arra is készen, hogy a kiöregedő parlamenti harcosok helyeit elfoglalja, a nemzet ifjúsága, állandó visszhangot adván a parlamenti vitáknak.

De volt a parlamentnek egy szélesebbkörű állandó visszhangja is.

Rakovszky Iván egy, az önkormányzatról nemrég tartott előadásában éles megkülönböztetést tett a személyi és tárgyi önkormányzat között. Elmondotta azt is, hogy a magyar önkormányzat egy sajátos fejlődési stádiumba lépett, amelyben már túl van a személyi önkormányzaton és még nem jutott el a tárgyi önkormányzat stádiumába.

Nos, a magyar önkormányzatnak és annak tipikus megjelenési formájának, a vármegyének, volt egy korszaka, amidőn mind a személyi, mind a tárgyi önkormányzat kellékeivel eldicsekedhetett.

Személyi tekintetben kormányozta a magyar nemesség, tárgyi tekintetben pedig gyakorolta majdnem valamennyi közhatalmi ágat: kormányzott, igazságot szolgáltatott, katonát állított, adót szedett, sőt, kicsiben törvényt is hozott és ő küldötte ki a képviselőket, s így nem volt csoda, hogy a vármegye volt az újjáalakuló magyar közélet politikai iskolája.

A nagy 1848. év mindezzel bizonyos fokig szakított ugyan, de a régi vármegyének politikai élete változott viszonyok között tovább folyt. A vármegyék tovább politizáltak, a vármegyéből indultak ki a képviselőválasztási mozgalmak

és a vármegyében kezdték meg többnyire politikai pályájukat azok, akik azután a törvényhozás termében szerepeltek. A vármegyék, majd mikor a városok is szerephez jutottak, a törvényhatóságok egyáltalán, foglalkozván országos ügyekkel is, adtak szélesebb galériát a törvényhozás termékének. Ezen kapcsolataival a parlamenti élet gyökereit mélyen beeresztette a magyar közéletbe.

A parlament vonzotta a legtöbb tehetséget és sokszor — talán a nemzet szellemi életének egyébként kárára is — végleg lekötötte őket. Írók, tudósok is versenyeztek abban, hogy a parlament tagjai lehessenek és nem egy nagy kultúrértéket örölt fel az, hogy elmerült a parlamenti küzdelem hullámaiban akkor, amikor esetleg más tereken a nemzet részére hasznosat tudott volna alkotni.

Parlamentárizmusról csak 1867 óta tudunk beszámolni.

A parlamenti élet alapfeltételeit az 1848-iki áprilisi törvények teremtették meg. Az 1848 : III. tc. megalkotta a független, felelős magyar minisztériumot, az 1848 : IV. tc. és V. tc. pedig a népképviselőt. Ezekkel a hatalmas közjogi művekkel indult útnak a magyar parlamentárizmus is.

Az első független felelős magyar minisztériumról azonban tudjuk, hogy valódi parlamenti életet nem élhetett, mert hiszen parlamenten kívüli erők kötötték le működését.

Összeállításánál fogva tulajdonkép ú. n. koalíciós kormány lett volna. Egyesítette magában a győzelmes radikális képviselőit, Kossuth és Szemere Bertalan személyében, a mérsékelt haladás bajnokaival, Batthyány, Széchenyi, Deák, Eötvös József és Klauzál Gábor egyéniségeiben.

Ez a kormányzat avval, hogy hogyan vitte volna át az életbe a parlamentárizmus szempontjából az 1848. évi törvényeket, adós maradt.

Kétségtelen azonban, hogy már az 1848-iki törvények alkotóinak és az első magyar minisztériumnak, valamint országgyűlésének is a nyugati parlamentáris elvek lebegtek szemeik előtt és a gyakorlati életbe ezeket az elveket akarták átvinni.

Ott találjuk, mint kész alkotásokat, az 1848. évi ház-

szabályokat, amelyeknek a későbbi kor eseményei szempontjából sok tételét hozhatjuk érdekes megvilágításba.

A parlamentáris kormánynak egyik alapelve az, hogy a parlament tanácskozásait és vitáit tényleg a parlament kebeléből kikerülő kormány vezesse.

Ezekben a házzsabályokban találjuk meg ezeknek az alapelveknek első formulázását, amidőn kimondják, hogy a kormány előterjesztéseitől a bizottsági tárgyalás meg nem tagadható, hogy napirendjét a ház maga állapítja meg, amelyre természetesen a kormány által vezetett többségnek van döntő hatása, és hogy a napirendre ki nem tűzött tárgyhoz csak a ház kivételes engedélyével lehet szólni.

A 48-iki törvényhozás szeme előtt tehát egy munkás, határozatképes, tettekre kész parlament lebegett. Hogy ebből az elgondolásból a valóságban később mi lett, avval fejtegetéseink során még találkozni fogunk.

Az 1848-iki rövid életű parlamenti kormány után következnek az abszolutizmus hosszú évei, és amidőn 1861-ben az országgyűlés tanácskozásokra újra összeül, ez az ülésezés felelős minisztérium nélkül a korona és az országgyűlés közötti konfliktus jegyében folyik le. Folyik a harc a 48-iki törvények érvényességéért és annak során a parlamenti kormányzásért.

Deák Ferenc első feliratában mint a nemzet legfőbb sérelmét adja elő, hogy nincsen felelős és parlamentáris kormányunk.

Az országgyűlés és a korona között lefolyt örökértékű iratváltásban tulajdonképpen le van fektetve mindaz a vitaanyag, amely 1867-ben és az azután közvetlenül következő években a törvényhozást foglalkoztatta és amely vitaanyagból az új alkotmányos rend megszületett.

1861-ben újból ott vagyunk a régi rendi országgyűlések világában, amelyeken az előadott gravamenek alapján alku folyt a korona és az országgyűlés között.

A korona aggodalmai egyebek között az országgyűlésnek felelős minisztérium s evvel a parlamenti kormányzás ellen irányulnak. Ezeket igyekszik Deák Ferenc szétosztatni.

A korona leirataiban a magyar parlamentáris kormány-

zat elleni aggályaiban felvonultatja mindazon politikai ellentéteket, amelyekkel az 1848. évi rövid parlamentáris kormányzás megküzdene nem tudott.

Felpanaszolja leirataiban, hogy az 1848-iki törvények rendje a nemzetiségekre sérelmes, hogy a horvátok elvesztették önállóságukat és tagadja az erdélyi unió jogosultságát.

Válaszában Deák Ferenc kifejti, hogy a korona érdelemleges aggályait érti; összhangba akarja hozni a felelős minisztériumot a korona jogaival, ki akarja békíteni a horvátokat és a nemzetiségeket, de ragaszkodik az erdélyi unióhoz és mindennek tárgyalásába akkor kész belebocsátkozni, amidőn meg lesz koronázva a király és a koronás királynak felelős minisztériuma tesz majd az országgyűlésnek javaslatot a 48-iki törvények részben való megváltoztatása iránt.

Az 1867. év legnagyobb vívmánya a felelős magyar minisztérium újbóli kinevezése volt.

A győzelem a koronával szemben parlamentáris téren dőlt el és a parlamentarizmus elveinek megfelelő következményei is voltak. Az a párt nyert a független, felelős minisztérium megalakítására megbízást, amely párt a jogfolytonosság alapján állott, és háttérbe szorult minden más párt, elsősorban az a párt, amelynek szerepét ma különösen Berzeviczy Albert kiváló kutatásainak hatása alatt tisztultabb felfogással ítéljük meg, de amely minden hazafias intenciója mellett is hajlandó volt a koronának a jogfolytonosság, elsősorban a parlamentáris kormányzás rovására engedményeket tenni. Ez pedig a konzervatív párt volt. «Minek kell történnie, hogy a kibékülés a koronával lehetségessé váljék?» kérdezte egy ízben a konzervatívok egyik kiváló vezére a tárgyalásokat a Deák-párt nevében folytató gróf Andrassy Gyulától. «Annak kell történnie, hogy ti elmentek és a helyetekbe mi jöjjünk!» felelte gróf Andrassy. Ebben a feleletben világosan ki volt fejezve az a parlamentáris elv, hogy azok vigyék keresztül elveiket a törvényhozásban és a kormányzásban felelősség mellett, akik azokat a politika küzdőterén eddig is képviselték.

Amikor tehát a Deák-párt egyfelől a kiegyezés meg-

kötésével az ország jogait biztosította és kivívta az 1848. évi III. tc. értelmében a felelős magyar minisztérium kinevezését, másfelől egy fontos, törvényben ki nem fejezett, szabályokban meg nem írott parlamenti elvet segített győzelemre és ez a győzelmes, az országgyűlésen többséggel rendelkező politikai párt kebeléből kialakult, a párt politikai bizalmát élvező kormány kineveztetése volt.

Az, amit Andrássy Gyula gróf a konzervatív vezetőférfiúnak jelzett, hogy nekik menniök kell, hogy a Deák-párt emberei következzenek, az utolsó betűig teljesedésbe ment, mert az 1867-iki Andrássy kormány egyedül a Deák-párt bizalmi embereiből alakult. A király elfogadta azt a miniszteri listát, amelyet a parlament többsége ajánlott.

A parlamentárizmus elvének győzelmét nem kisebbíti az a körülmény, hogy nem magának a pártnak nagy vezére, Deák Ferenc nyerte a kabinetalakítási megbízást.

Későbbi közjogi és politikai írók állították, hogy már az első, 67-es kormány sem volt parlamentáris kormány, mert nem a párt vezére, Deák Ferenc, hanem gróf Andrássy Gyula nyert a kabinetalakításra megbízást. Ez azonban teljesen téves beállítás.

Deák Ferenc önszántából mondott le arról, hogy ő legyen a kabinet feje. Erről lemondott főképp már akkor hanyatló egészségi állapotára való tekintettel. Pártvezéri szerepét az összes miniszterelnökök idején páratlan bölcseséggel töltötte be. A miniszterelnök kezéből a parlament vezetését nem vette ki, hanem oszlopa, támogatója lett a pártjából alakult kormányoknak. Tekintélyével az új közjogi rendnek az életbe való átvitelénél pótolhatatlan szolgálatokat tett.

Deák Ferenc maga mondotta 1875-ben a fúziós tárgyalásokat közvetítő br. Wenckheim Bélának, hogy ő pártvezéri szerepét a felelős kormány kinevezése után inkább tiszteletbelinek tartotta. Ha ez a szerep ennél jelentősebb is volt, mégsem esett a parlamentárizmus rovására. Olyasvalami történt, mint mikor Angliában az agg Gladstone átengedte helyét a fiatalabb Lord Roseberrynek anélkül, hogy az angol whig pártban elfoglalt pozíciója és erkölcsi súlya evvel csorbát szenvedett volna.

A Deák-párt kormányzatának egész ideje alatt ragaszkodott ahhoz az alapelvhez, hogy programját ő maga valósítsa meg.

Felvette ugyan soraiba a konzervatív pártnak azon tagjait, akik az 1867-iki kiegyezésben győzelmet aratott jogfolytonossági elvet magukévá tették, azonban a politikai vezetés a saját kebeléből alakult kabinet kezében maradt.

Gyakran került már a kiegyezés megkötését közvetlenül követő időkben szóba az, hogy a kiegyezés nagy műve, amely körül Deák Ferenc és Tisza Kálmán pártjai harcukat megvívták, tető alá kerülvén, a leglényegesebb válaszfal a két párt között leomlott és így tulajdonképpen a két párt nemzeti érzésre és az azon kor értelmében vett szabadelvűségben egymástól nem különbözvén, szorosabb együttműködésnek volna helye.

Azonban éppen a parlamentárizmus elveinek tisztaságánál fogva ennek az ideje 1867-ben még nem érkezett el. Ha a kiegyezésnek a korona és a nemzet közötti viszonyt szabályozó részei tető alá kerültek is, az 1868-as országgyűlésnek maradt fenntarva azoknak a nagy politikai differenciáknak likvidálása, amelyek az 1861-iki nagy feliratokban és királyi leiratokban visszatükröződnek és amelyek következményeképp a Deák-párt indítatva érezte magát, hogy a horvát kiegyezést és a nemzetiségek egyenjogusításáról szóló törvényeket is megalkossa.

Andrássy Gyula kabinetje nagy programmal jött és ezen programban vetekedtek egymással Lónyay Menyhért pénzügyi koncepciói, Horvát Boldizsár tervei a modern jogállam megalakítása iránt és az 1848-iki kabinetből a második alkotmányos kormányba is átjöttek báró Eötvös Józsefnek mély filozófiai szellemtől áthatott kultúrtörékvései.

Ha tisztán a programpontokat nézzük, a közjogi alkotásokat mellőzve, ma a történelem szemüvegén keresztül tényleg alig lehet nagyobb elvi különbségeket felfedezni a Deák-párt és a balközép között. Ha azonban a parlamentárizmus történetét tanulmányozzuk és az egymást az uralomban esetleg felváltó pártokat nézzük, azt fogjuk találni.

mikép nem is kell, hogy egy világ válassza el őket fel fogásban egymástól.

Teljes joggal mondotta egyszer Tisza Kálmán az angol konzervatív és liberális pártról, hogy ezeket gyakran csak árnyalati különbségek választották el egymástól. Éppen ezért látjuk azt, hogy könnyen, az állam minden megrázkód tatása nélkül válthatták fel egymást az uralomban.

Sokszor csak egy-egy aktuális kérdésben tértek el. Ilyen szempontból tekintve egy Palmerston könnyen hagyhatta ott a tory pártot, hogy azután whig politikát folytasson. Sir Robert Peel is könnyen szövetkezhetett mint tory párti a whig pártiakkal akkor, amidőn védvámospól a szabad kereskedelem hívévé vált, hiszen ez egy kérdést leszámítva, nem választotta el a multban sem új fegyvertársaitól oly világnézeti különbség, amely az együttműködést a jövőre nézve lélektanilag lehetetlenné tette volna.

Az ír kérdés viszont a konzervatív táborba hozta Joe Chamberlaint, akit liberális multja nem akadályozott abban, hogy a konzervatív párttal támogattassa hatalmas imperiá lista politikáját.

Az angol politikai fejlődésnek üteme is kizárta azt, hogy végletek kerüljenek egymással szembe. Ha csak a választójog kiterjesztését nézzük, látjuk, hogy az 1832-iki reformbilltól egészen a háború alatt történt általánosításig a fokozatos fejlődésnek 20—30 éves pauzákkal megszakított több részleges kiterjesztés útján történt megvalósításával állunk szemben, amikor nem szélsőségek harcoltak egymással és mikor nem egyszerre zúdítottak új, ismeretlen tömegek új, ismeretlen erőket a parlamentre.

A parlamentárizmusnak egyik modern német teoretikusa, Karl Schmidt elmondja, hogy a pártoknak — amint magát kifejezi — «balanszírozása» nem vonatkozik világnézeti kérdésekre, hanem oly ügyekre, amelyek relatív természetüknél fogva a parlamenti vitára alkalmasak. Azt mondja a parlamentről: «Seine Diskussion setzt eine gemeinsame nicht diskutierte Grundlage voraus.»

A valódi parlamentárizmus légkörét tehát sohasem terhelhetik meg oly mélyreható ellentétek, amelyek fennforgása

miatt a pártok változása az állam szervezetének, az államrendnek gyökeres felforgatását vonná maga után.

Ebből a szempontból kell tehát néznünk azt, hogy 1867 után a Deák-párt és balközép az általános kormányzati politika terén minden egyéb lelki rokonságuk mellett is sokszor igen éles küzdelmet folytathattak egymással, sőt 1872-ben Tóth Vilmos választójogi javaslata «agyonbeszélő obstrukciót» is kapott.

Amellett azonban nem szabad elfelejtenünk, hogy az 1867 utáni parlamentárizmus a pártok váltógazdaságát bizonyos szűkebb keretekre szorította. Ha nem is világnézeti ellentétek választottak el egyes pártokat egymástól, viszont ott volt az ú. n. közjogi alap, amely a pártok diszkussziójának fentemlített «közös alapját» szűkebb térre szorította.

A balközép ugyan sohasem tagadta azt, hogy vannak közös és közösen elintézendő ügyek Ausztriával, ellenben a szélső bal a tiszta perszónál-unió iránti követelésével lehetlenné tette azt, hogy legalább is ugyanazon uralkodó alatt, aki a 67-es kiegyezést megkötötte, ez a párt úgy kerüljön uralomra, hogy elveit meg is valósíthassa.

Ott volt azután a másik fronton a nemzetiségi képviselők csoportja. Az 1867 utáni időben nincsenek oly csekély számban, mint később, különösen a román passzivitás kimondása után. Ez a csoport az 1867-ben győzelmet aratott magyar nemzeti állam tagadása alapján alakult, tehát szintén nem alkothatott oly pártot, amelynél egy közös diszkusszió alapja meg lett volna és amely a pártok váltógazdaságánál figyelembe jöhetett.

Már most hozzá kell vennünk azokat a nehézségeket, amelyek az állam strukturájából következtek és amelyeknek legfőbb folyománya az volt, hogy Horvát-Szlavon-Dalmát országok autonómiát kapván, 40 képviselőt küldöttek országgyűléseikről a magyar országgyűlésre, amely csoportnak politikai hovatartozandósága állandóan kétes volt, mert ezt sohasem lehetett egy vagy más általános politikai elvek alapján alakult párthoz számítani és amely csoport, különösen ha talán a nemzetiségekkel szövetkezik, a magyar

parlamentben a nemzeti állam felé törekvő parlamenti életnek állandó kerékkötője lehetett volna.

De nagy és leküzdhetetlen nehézségeket támasztott a tiszta parlamentárizmusnak az 1867-es kiegyezésnek az a része is, amely a közös ügyekben tulajdonkép kettős helyzetet teremtett.

Ott voltak az egyedül a delegációkkal érintkező közös miniszterek. Ezek két állam delegációjával operálván, természetesen nem lehettek parlamentáris miniszterek. Hiszen azt a kiegyezés megalkotói már jó eleve elutasították, hogy a delegációkból valami közös parlament-féle létesüljön.

Hogy ennek még csak lehetősége se jöhessen szóba, ezért Deák Ferenc keresztülvitte azt, hogy az osztrák és magyar delegáció közös tanácskozásokra ne jöhessen össze, hanem véleményellentét esetén legfeljebb együttes szavazásról lehessen szó, amelyre azonban a delegációk több mint félszázados története alatt szintén alig került sor.

Másfelől azonban a kiegyezés a közös ügyek vitelére, különösen a külpolitika irányítására biztosította a magyar felelős kormány és evvel a magyar parlament befolyását is.

Kétségtelen tehát, hogy oly magyar kormány, amely a magyar parlament többsége által nem helyeselt külpolitikát támogatott volna, a magyar parlamentben meg nem állhatta volna helyét.

Ezekben a kérdésekben azonban sohasem került nyílt ellentétre a sor. A magyar kormányok politikai művészetének volt tulajdonítható, hogy a külpolitika változásai mellett sem került összeütközésre a sor, hanem a magyar kormányok a parlamenttel az új közös ügyekben is, elsősorban a külügyi kérdésekben, egyetértve működhettek anélkül, hogy viszont a közös minisztereknek parlamentáris miniszterekké kellett volna átalakulniuk.

Az 1867 utáni parlamentárizmusnak ily nehéz viszonyok között az úttörés munkáját kellett elvégeznie.

Azok a kormányváltások, amelyek 1867 után, még a Deák-párt uralmának idején bekövetkeztek, fenntartották azt az elvet, hogy a kormánynak a parlament többségéből kell kikerülnie.

Amikor gr. Andrassy Gyula külügyminiszter lett, a politikai légkör szerint nem lehetett más az utódja, mint a kiegyezés létrehozásában első munkatársa, Lónyay Menyhért. Mikor azután Lónyay és utódai, Szlávy és Bittó, kormányzati okokból voltak kénytelenek visszavonulni, a pajszraemelések mindig a Deák-párt kebeléből történt és ezeket a pajszraemeléseket a közbeeső választások is helybenhagyták, úgy-hogy gyakorlatilag a kiegyezés utáni évek biztosították azt az alkotmányos konvencióból következő tant, hogy a kormányelnöknek és a kormánynak a többség bizalmi embereiből kell kikerülniök.

Ez a tan nálunk is éppúgy, mint másutt, nem törvényből következő állapot, hanem a politikai konvenció szüleménye volt

A legalkotmányosabb államban, Angliában sem honosodott meg ez másként, mint az állandó gyakorlat által. Az állandó gyakorlat meghonosodását pedig lehetővé tette az, hogy Angliában a többség mindig oly józan és az állam érdekeinek megfelelő politikát követett, hogy a korona nem is jutott abba a helyzetbe és nem is találta volna észszerűnek, hogy a többség bizalmi embereit a kormányból kizárja.

A konvenció nem írott jog, nem is szokásjog, hanem a politikai raisonnak folyománya. Nálunk nem lehetett még hosszas gyakorlatról szó, de annyit megállapíthatunk, hogy a Deák-párt uralma ennek a konvenciónak meghonosodását bölcs, az állam reálitásaival számoló politikájával győzelmesen bevezette.

Azonfelül a Deák-párt uralma tárgyi tartalmat is tudott a parlamenti életbe önteni és keresztül tudta vinni, hogy nemcsak a törvényhozásnak, hanem a kormányzati politikának is az uralkodó párt elvei szerint kell működnie.

Sikerült ez elsősorban a külpolitikára való befolyás megszerzése útján, mindazon nehézségek ellenére, amelyeket fentebb vázoltunk.

Ha az 1867-iki kiegyezés tanácskozmányait olvassuk, láthatjuk, hogy Deák Ferencnek egyik nagy gondja volt az, hogy hátha Ausztria visszatér német politikájához és valami úton visszakerülvén a német szövetségbe, újból lehetségessé

válí az, hogy a magyar vér, a magyar pénz idegen érdekek szolgálatában vétessék igénybe. Csak nehezen tudták rávenni Deák Ferencet arra, hogy a kiegyezés munkálatából elejtse azt a cikket, mely arra az esetre intézkedik, hogy ha Ausztria a német szövetség tagja lenne.

Ennek a politikai és közjogi felfogásnak az volt a következménye, hogy a porosz vezetés alatt újonnan alakított német szövetség, majd a német birodalom létrejöttét és megerősödését magyar szempontból politikailag támogatni kellett. Nehéz volt ez oly külügyminiszter alatt, mint gr. Beust, aki maga az osztrák hegemonia alatt alakult német szövetségnek egyik főbajnoka volt és így evvel a politikával kellett számolnia a magyar kormánynak.

Szerencsére a külpolitika iránya a magyar parlamentben nem adott politikai ellentétekre alkalmat, hanem ebben a parlament két nagy pártja, a Deák-párt és nagy ellenzéke, a balközép, egyetértett. Mikor az 1870-ik évi francia-német háború kitört, a balközép vezére, Tisza Kálmán intézett interpellációt a magyar miniszterelnökhöz és követelt garanciákat arra nézve, hogy Magyarország politikai súlyát olyképp fogja latbavetni, hogy a monarchia semlegességét megóvja és ne gördítsen akadályokat a francia imperiálista politikával szembeálló Németországnak megalakulása elé. Ez a politika győzött is és így a magyar parlamentarizmus tulajdonképp kiterjesztette elvi befolyását azokra az ügyekre is, amelyek, mint közös ügyek, természetüknél fogva a parlamentarizmus elveinek megfelelő kormányzásból kizárattak volna.

A parlamentarizmus elvei érvényesültek a belpolitika terén is, mert magyar kormányférfiak csak addig maradhattak uralmon, míg a többség bizalmát bírták.

Lónyay Menyhértnek azonnal el kellett hagynia helyét, mihelyt bebizonyosodott, hogy a többség bizalmát többé nem bírja, és a többséggel való együttműködés hiányának volt betudható mindig az, ha a következő Deák-párti vezetők helyeiket elhagyták.

Többségből alakult kormány és többségi elv voltak tehát azok a momentumok, amelyek győzelmét a Deák-párti kormányok és a Deák-párt uralma biztosította.

Azt, ami a Deák-párt uralma után következett, szintén fel szokták használni argumentumként a mellett, hogy a tiszta parlamentarizmus elve nálunk meg nem honosodott. Ez a kritika arra vonatkozik, hogy 1875-ben nem a pártoknak felváltása, hanem fúzió következett.

Ezt a fúziót némelyek részben mint a többség kapitulációját a kisebbség előtt szokták feltüntetni, részben pedig mint a kisebbségnek oly vállalkozását, amellyel elveinek cserbenhagyása mellett pusztán opportunitási szempontokból a hatalmat kívánta magának biztosítani.

Mind a két vád igaztalan.

Az 1875. évi fúzió a parlamentarizmus szempontjából nem jelent visszaesést, nem jelenti a parlamentáris politika követelményeinek feladását.

1875-ben a kiegyezés többé vita tárgya nem volt.

Ahogy Tisza Kálmán egy ízben magát választói előtt kifejezte, 1867-ben talán némely dolgokat másképp kellett volna megcsinálni, ez azonban később már elválasztó vonal nem lehetett. Ellenben itt voltak a magyar állam belső konszolidációjának és gazdasági, pénzügyi megerősödésének nagy kérdései, amelyek, ha meg nem oldatnak, még az 1867-iki vívmányokat is kérdésessé tehetnék volna. Néhai gr. Tisza István beszélte egy ízben baráti körben, hogy a 70-es éveknek egyik Deák-párti pénzügyminisztere kölcsönt keresett Berlinben és azt az arrogáns választ kapta: «Wir wollen eher sehen wie Sie sich aufführen.»

Az új magyar alkotmányos kormányzat tekintélyét kellett helyreállítani, ez pedig csak erős guvernamentális többség útján volt elérhető.

Azoknak a pártoknak, amelyek közös célokat láttak maguk előtt, közös munkára, közös politikai felelősség mellett, egy kebelükből kikerült kormány vezetése alatt kellett egyesülniök.

Gyakran látjuk azt, hogy nagy átalakulások után, nálunk hatalmasabb államokban is, a pártok az állam konszolidációját tűzték ki politikai célul konkrét, ad hoc program alapjául és gyakorlati célokra egyesültek.

Így volt ez — amire már fentebb rámutattunk — midőn

Angliában a tory párt egy része közeledett a whigekhez, hogy a gabonavám eltörlését keresztülvigye, majd amidőn a liberális unionisták a tory párthoz csatlakoztak, hogy az ír home rule ellenében a brit birodalom egységét megvédjék.

Nem sokkal a magyar fúzió előtt történt, hogy a harmadik köztársaságban újjáébredő francia politikai életben Thiers különböző politikai pártokból alakított kormányt, sőt később minden elvtagadás nélkül látjuk azt, hogy monarchista kormány vezette a köztársaság ügyeit.

De e téren a legérdekesebb jelenség az ú. n. opportunisták párt, amely Jules Ferry vezetése alatt szintén a francia köztársaság megerősödését és belső konszolidálását tűzte ki célul.

Ennek a pártnak sem volt határozott doktrinér értelemben vett elvi alapja és mégis talán neki van legnagyobb érdeme abban, hogy az 1871-ben legyőzött Franciaország határozott és biztos lépésekkel haladt a győzelmes revanche felé.

Ezek, valljuk meg, tulajdonkép mind konzervatív alakulatok voltak, konzervatív programmal, ha nem is bontották ki nyíltan a konzervatív lobogót, sőt mint nálunk, szabadelvű elnevezés alatt indították meg a konzervatív munkát. Valójában itt is konzervatív pártot hoz létre a fúzió, vagyis a Deák-párt és a balközép egyesülése.

A kormányzati program tekintetében alig vannak mélyreható elvi differenciák az egyesülésre lépő pártok között.

Egyetlenegy kérdés sincsen, mely akár politikai, akár gazdasági tekintetben a szabadelvűségnek vagy konzervatívizmusnak kérdése lett volna.

Az egész fúziós tárgyaláson az látszik meg, hogy az azokat vezető politikai tényezők, a Deák-párt részéről báró Wenckheim Béla és Széll Kálmán, a balközép részéről Tisza Kálmán, az ország létérdekeit helyezik előtérbe, és a leglényegesebb tárgyalási anyag az, hogy minő pénzügyi politikát kell követni. Vajjon az adóemelési politikában meddig lehet elmenni? De ezen a téren sem találunk oly ütköző pontokat, amelyek elvi jelentőségű vitákra adhatnának okot.

A pénzügyi politika szociális vonatkozásai akkor még szinte ismeretlenek.

Az a kérdés, vajjon egyenesadó vagy közvetett adók játszanak-e szerepet, legfeljebb abból a szempontból jönne számításba, hogy melyik hoz többet a kincstárnak.

Progresszív adózás, vagy pedig a progresszív adóztatás át-vitele más térre, mint aminő az örökösödési adó, amely most, a háború után oly nagy szerepet játszik, akkor még szintén ismeretlen, s így ütköző pontul nem szolgálhatott.

Legfeljebb az egyes társadalmi osztályok teherbírása kerül szóba a pénzügyi program megbeszélésénél, de nem az a törekvés, hogy az adópolitika a jövedelemeloszlás meg-változtatásának is eszköze legyen.

A fúzióknak következményei a parlamentben tehát nem elvi vonatkozásúak, legfeljebb abban a tekintetben, hogy a balközépnek a kiegyezés ellen irányított politikája végkép lekerült a napirendről és az ezen pártban lévő politikai értékek is kiveszik részüket a politikai munkából.

A személyi kérdések is megoldást nyernek a politikai bizalom folyományaképpen. A kormányzásban természet-szerűleg résztvesz a balközép is, elsősorban vezére Tisza Kál-mán, aki az egyelőre br. Wenckheim Béla elnöklete alatt létrejött kabinetben a belügyi tárcát veszi át. Csakhamar azonban a kormány elnökévé lesz.

Evvel az eseménnyel megkezdődik a szabadelvű pártnak kormányzása, amely a parlamentárizmus 1867-utáni fejlődésének tulajdonképpeni jellemét megadta.

Ezen korszak ellen hozzák fel rendesen azt, hogy nem hozott parlamenti váltógazdaságot és azért nem honosodhatott meg valódi parlamentárizmus. Evvel a jelenséggel foglalkozni fogunk.

Ahhoz a parlamentáris elvhez azonban, hogy a kormányzatot a parlament bizalmának letéteményese gyakorolja, a szabadelvű párt egész kormányzata alatt változatlanul ragaszkodott.

Az új párt csakhamar kritikus helyzetbe került. 1878-ra lejárt az Ausztriával 10 évre megkötött kereskedelmi szerződés és az első pártkrizisek ehhez a kiegyezéshez fűződnek.

A fúzió utáni első választás a szabadelvű pártnak óriási többséget hozott. 330 szabadelvű párti képviselő került be a

parlamentbe, ezeknek fele a volt balközép tagjaiból, akik a választások előtt csak 60-an voltak.

Mint elvi alapon szembenálló párt, nem tekintve a közjogi alap elleneseit, csak a br. 'Sennyey vezetése alatt álló konzervatív párt jön tekintetbe, amely 19 taggal képviselve jött be a házba.

Amíg tehát a hatalmas kormányzópárttal szemben elvi alapon álló oppozíció, amely a kormányzásban felválthatta volna, csak egy 19 főnyi csoportban tudott bejutni, addig a programjuk folytán ú. n. kormányképtelen pártok — egyfelől a függetlenségi és 48-as párt 37 tagot, másfelől a nemzetiségi képviselők csoportja 25 képviselőt jelentettek.

A konzervatív csoport azonban nem gondolhatott arra, hogy az országban nagyobb visszhangra találjon. Vezére, br. 'Sennyey Pál, elokvens, előkelő, nagytudású egyéniség volt, de hódító ereje, agitáló képessége nem volt. Ebben a csoportban látjuk akkor a magyar parlament későbbi, ki-magasló egyéniségei közül Apponyi Albert grófot.

Csak egy maradandó politikai gondolat volt az, amelyet br. 'Sennyey Pál a konzervatív ellenzékéről kifejtett és ez a közigazgatás reformjának, vagyis az államosításnak a gondolata.

A magyar történelem szemüvegén át tekintve, ez sem volt konzervatív eszme, mert hiszen a megyei rendszer ősi tradícióit kívánta felforgatni. 'Sennyey báró a magyar közigazgatásra a szállóigévé lett «ázsiai állapotok» kifejezést használta és ennek a szállóigének nyomán sokáig lett közigazgatási reform jelszava államosítás kapcsán egyértelmű a magyar állam igazgatásának modernizálásával.

Ennek ellenében a kormányzó párton nem volt meg a hajlandóság arra, hogy a magyar állam belső szervezetében nagy, gyökeres átalakításokat hajtsanak keresztül. Oly kérések is, amelyek a Deák-párt doktrinér szabadelvűjeinek, így Horvát Boldizsárnak égisze alatt napirendre kerültek, mint az annakidején Hodossy Imre által kidolgozott házasságjogi javaslat, nem kerülhettek többé napirendre. A kormányzó pártot lefoglalták az állam létkérdései, a magyar állam meg-

szervezésének és kormányzásának, valamint a kiegyezés keretében való elhelyezkedésének nagy gondja.

Ezekben nem is talált a vele elvi alapon szembenálló ellenzéknel fakciozításra.

Mikor a gazdasági kiegyezés napirendre került, az 1876-os költségvetés tárgyalásánál feláll a konzervatívok vezére, br. Sennyeyi Pál és azt mondja, hogy a mai körülmények között nem kutatja a kormány hibáit, mikor a túlsó oldalon, (értve Ausztriát) illojális fegyverekkel akarnak a gazdasági kiegyezés körül harcolni, hanem ezekben a kérdésekben a kormányt támogatja.

Íme 1876-ban éppen oly jelenséget látunk az Ausztriával szemben követendő politika terén, aminőt láttunk 1870-ben, midőn a külpolitika terén a balközép áll Andrassy háta mögé.

De ez az összhang csakhamar felborul.

Természetszerűleg nem azért, mintha akadt volna párt, mely Ausztriával szemben lefelé licitált volna, hanem mert a kiegyezés előkészítése elégedetlenséget váltott ki.

Akkor találkozunk az első részleges miniszterválsággal. Br. Simonyi Lajos kereskedelmi miniszter, Tisza Kálmánnak a balközépen fegyvertársa, a kiegyezési tárgyalások előtt lemond és ez a lemondás előfutárja a továbbra bekövetkező pártkrízisnek. A kabinetnek ezt az első parciális krízisét csakhamar pártkrízis követi. A Tisza-kabinet a kiegyezésben elfoglalt álláspontját először a párt elé viszi és magában a pártban történik e kérdésben szavazás. A szavazás után 76-an léptek ki a szabadelvű pártból. A krízisnek jellege az, hogy a mérközések inkább magában a pártklubban, nem pedig a Házban történnek és ezért magában a parlamentben bizalmi kérdés körüli erős mérközést még nem látunk.

A pártban folyó áramlatok csakhamar kiélesednek, és 1877 febr. 6-án a kormány a bankkérdésben nem tudván eredményeket elérni, lemondását adja be. A kormány parlamentáris érzékéről tesz tanuságot, hogy a koronát kikapcsolja a krízisből. Hangsúlyozza azt, hogy a koronás király elismeri az országnak az önálló bankhoz és mindenesetre bankügyekben a paritáshoz való jogát és csak a kivitel

tekintetében vannak aggályai. 1877 februárjában azután történnek kísérletek más kabinet alakítására. Meghallgattatnak a konzervatívok s a szabadelvű párt elégedetlen elemeinek vezérei. Sennyey, Majláth, Szlávy, Bittó a király elé járulnak, de egyikük sem vállalkozik kabinetalakításra, és Sennyey később az új kabinet bemutatkozásakor meg is indokolja vonakodását avval, hogy ebben a Házban maga részére többséget nem remélhetett. Ennek folytán, miután a bankkérdésben a király közbenjöttével a magyar és osztrák kormány közötti differenciák elhárítottak és a vállalt obligókat az osztrák kormány is beváltani ígérkezett, a képviselőház többségére támaszkodó Tisza-kormány változatlanul neveztetett ki újra. Ez a krízis is tehát a parlamentárizmus elveinek megfelelőleg a képviselőház bizalmára támaszkodó kormány kinevezésével végződött.

A képviselőház többségére támaszkodó egységes, szabadelvű párttal szemben az ellenzék hasonló egységet állítani nem tudott. Három csoporttal találkozunk: az egyik a régi, Deák-pártból alakult ú. n. független szabadelvűek-csoportja, a másik a br. Simonyi vezetése alatt álló balközépi csoport és végül a régi konzervatív párt.

Az ú. n. független szabadelvűek csoportja hatalmas vezéregyéniséget kapott Szilágyi Dezsőnek 1878-ban a szabadelvű pártból történt kilépésével, míg a régi konzervatívok csakhamar gróf Apponyi Albert vezérségét ismerték el.

A három csoport felismerte nagy taktikai inferioritását a régi képviselőházban és ezért egyesülésre törekedett.

A parlamentáris élet szempontjából végtelenül tanulságos ennek az egyesülésnek története és egyik adatát adja annak, miért volt oly nehéz a parlamenti váltógazdaságot Magyarországon megteremteni. Ha az új alakulás első programját áttanulmányozzuk, közös pozitívumot csak abban találunk, hogy a szembenálló kormányt meg kell buktatni. Ezt az alá a formula alá rejtik, hogy a nemzeti akaratnak megfelelő kormányzatot kell inaugurálni, amely fogalom meghatározása alá hozzák egyelőre mindazokat a panaszokat, amelyek később választási visszaélések, választójogi reform stb. cím alatt elhangzanak. Egyébként mindenki fenn-

tartja a maga elveit. Szilágyi Dezső közigazgatási reformot akar, báró Simonyi és a balközépből veletartó disszidensek a municipalizmus hívei. Az egykori konzervatívok sokban eltérnek Szilágyi és társainak merészebb, szabadelvű programpontjaitól, amit gróf Apponyi Albert akként fejez ki, hogy ezek az urak ugyan messzebb stációra váltottak jegyet, ez azonban bennünket nem akadályozhat meg abban, hogy a legközelebbi vasúti állomásig velük ne utazzunk.

Szilágyi Dezső az 1878-as választáskor és azután a Házban a közigazgatási reformra vonatkozó programját önállóan fejti ki. Mindez alapul szolgálhatott egy ellenzéki akciónak, azonban olyan párt nem keletkezhetett, amely a kormányzatban az uralkodópártot felválthatta volna.

Az 1878-as választás után ez a párt, mely 115 taggal alakult, már csak 80 főnyi erővel vonult be a Házba.

A választás után az ellenzék egységét a bosnyák okkupáció elítélése óvja meg.

Ezen események közepette játszódik le a Széll Kálmán pénzügyminiszter lemondásához fűződő krízis, melynek pragmatikus története máig sincsen teljesen kiderítve. Úgy látszik, hogy Széll Kálmán egy, az okkupáción túlmenő, messzemenő politikától félt, amidőn lemondott. Lemondása magával hozta az egész kormány lemondását. Ez a krízis is a Tisza-kormány újabb kinevezésével végződött.

A Tisza-kormány azonban e kérdésben saját pártjában sem talált megfelelő támogatást, és az országgyűlés megnyitása után a trónbeszédre adott válaszfelirat a többségi párt részéről nem tartalmaz bizalmi nyilatkozatot, nem tartalmaz helyeslést a kormány politikájára vonatkozólag, ami annyival feltűnőbb, mert a horvát képviselők felirata az okkupációnak nyílt helyeslését tartalmazza.

A kormány helyzetén azonban segített az, hogy Szlávy József, akiben az elégedetlenkedők vezetőjét látták, sehogy sem tudta magát aktív politika folytatására elhatározni, és ebben a helyzetben még segítségére jött a kormánynak az ellenzék egy taktikai hibája, mely a bizalmi nyilatkozatot nem tartalmazó feliratot akkép kívánta kihegyezni, hogy nyílt bizalmatlanságot indítványozott a kormány ellen. Ezt

a kormánypárt természetsszerűleg leszavazván, mégis csak parlamenti győzelemhez segítette a kormányt. A kormány a közös ügyek szférájába tartozó kérdésben ment át parlamenti válságon. A krízis a parlament többségéből kikerült és újjáerősödött kormánynak a parlamenti szokásoknak megfelelő győzelmével végződött.

Ezen utolsó, a közös ügyek területére és a külpolitikába átjátszódó krízis után következett a szabadelvű pártnak hosszú, tulajdonképpeni válságos momentumok által megzavart uralma.

A helyzet továbbra is az maradt, hogy az uralkodó pártnak és az arra támaszkodó kormánynak első gondja volt annak az alapnak megvédése, amelyen az egész parlamenti kormányzás felépült: a 67-es alapnak védelme. Másfelől gondja volt a nemzeti állam megvédése a nemzetiségi és más szeparatiztikus törekvésekkel szemben. Emlékeztetes a magyar kormány erélyes fellépése Miletits Szvetozár ügyében, aki már a szerb-török háború idején a nagyszerb álmoknak előfutárja volt, valamint Tisza Kálmánnak erélyes nyilatkozatai a képviselőházban az ugyancsak szerb nacionalista Polit Mihály ellenében, amely oda csúcsosodott ki, hogy örüljön a képviselő úr, hogy államellenes tanait itt, a képviselőházban az immunitás védelme alatt mondhatja el, mert ha kilépne e teremből és ott hirdetné ezeket, csakhamar meggyőződhetnék arról, hogy Magyarországnak van még elég ereje összetörni ellenségeit. Napirendre kerül a zágrábi címerkérdés és az abban nyilvánuló nagy horvát agitáció, mely csak később, gr. Khuen-Héderváry Károly báni küldetésével nyert megoldást. Ezek oly etappe-ok a kormányzatban, amelyek mutatják, hogy a szabadelvű kormányoknak nem doktrinér elvi politikának lefolytatása volt célja, hanem a harc az 1867-es kiegyezés fenntartásáért, mint állandó bázisért és a nemzeti állam védelme.

De, ha a szabadelvű párt a bosnyák okkupációt követő és körülbelül az 1889. évi véderóvitáig terjedő korszakban nem űzött is valami doktrinér elvi politikát, úgy viszont az ellenzék folytatólag is csak nehezen tudott elvi alapra helyezkedni és ennek révén kormányképes ellenzéki politi-

kát folytatva, az esetleges kormányrajutáshoz elvi alapot találni.

Az ellenzéken tulajdonképpen ilyen politikai programot csak akkor találtak, amikor a közigazgatás reformjának első ízben báró Sennyey Pál által propagált gondolatát végleg magukévá tették. Megalakult csakhamar, eleinte gr. Apponyi Albert és Szilágyi Dezső közös vezetése alatt, a mérsékelt ellenzék, amelynek soraiban főleg Grünwald Béla volt áthatva attól az eszmétől, hogy modern Magyarország állami közigazgatás nélkül el sem képzelhető. Ennek a programnak volt híve Szilágyi Dezső is, aki az állami közigazgatás programját már 1878-ban kifejtette. De egyébként is a mérsékelt ellenzék főleg az állam általános igazgatására és az ehhez szükséges törvényhozási előkészületekre vonatkozó programot adott, amelynek kidolgozásában Magyarország pénzügyeinek talpraállítása is jelentős szerepet játszott, amely kérdésekben szinte páratlan jártasságra tett szert Horánszky Nándor, belevíve azokat a magas etikai szempontokat, amelyeknek szem előtt tartása őt egész közéleti pályáján jellemezte.

Azonfelül az ellenzék feladatát főképp a kormányzat általános irányának bírálata merítette ki.

Nagy szerepet játszanak a választási visszaélések, illetőleg azok a követelések, amelyek ezeknek a választási visszaéléseknek a megszüntetésére törekedtek. Akkor tűnik fel a kúriai bíraskodás behozatalának gondolata választási ügyekben, mert az a meggyőződés kezdi áthatni az ellenzék nagy részét, hogy a kormányzat csak mesterséges eszközökkel tudja a maga többségét fenntartani.

Egy jeles történeti munkában olvasom nemrég annak megállapítását, hogy a szabadelvű párt egyenesen ezekkel az ú. n. választási visszaélésekkel akadályozta meg azt, hogy őt egy másik 67-es párt az uralomban felválthassa.

Azt hisszük, ezt a megállapítást beható vizsgálat tévesnek fogja minősíteni.

Az 1867-es alapon álló ellenzéki párt sohasem tudott maga mögé oly tömegeket vonzani, amelyek a szabadelvű párt uralmát komolyan fenyegethették volna.

Nézzük csak meg, honnan alakult a szabadelvű párt többsége.

Egy bizonyos magvát adták azok a vármegyei befolyás alatt álló kerületek, amelyekben a Deák Ferenc 67-es politikáját és Tisza Kálmán azon felépült kormányzatát átértő középosztály gyakorolta a döntő befolyást, amely befolyásnál lényeges szerepet játszott annak megértése is, hogy a vámközösség a magyar gazdáknak az iparúzó Ausztriával nagy és állandó fogyasztási területet biztosít. Egy másik csoportját adják a városok, ide nem értve a Nagy-Alföld inkább agrárjellegű községeit, amelynek intelligenciájában szintén megvolt a képesség arra, hogy az 1867-es kiegyezésen alapuló bonyolult gépezetet átértse. És végül igen nagy kontingenst szolgáltatott a nemzetiségi, különösen pedig az ú. n. vegyesajkú vidékek, amelyek struktúrájuknál fogva is hajlottak arra a kompromisszumra, amely a Deák-féle kiegyezési és az azt követő egyéb törvényhozási alkotásokban rejtett.

Az a rész, amely evvel szemben állott, különösen a Nagy-Alföld magyar tömegei, egész más alapon keresték a megoldást. Azok ami hibát láttak, azt a 67-es alapnak tulajdonították. Viszont a nemzetiségek nem egy mérsékelt, tisztán kormányzati kérdésekben opponáló ellenzékben kerestek kielégítést, hanem oly alapokon, amelyek egyenesen a magyar állam existenciáját veszélyeztetik.

Ilyen körülmények között vajmi csekély volt az a terület, amelyen egy 1867-es alapon álló ellenzéknek hódítania és híveket szereznie lehetett, és ha azon időszak választásait, az 1884-iki és 87-iki választások jelöléseit, valamint leadott szavazatait nézzük, azt látjuk, hogy a 67-es alapon álló ellenzéknek nem lehetett reménye arra, hogy mint parlamenti többség a kormányzó többséget felválthassa.

Ilyen viszonyok mellett köszöntött be az 1889. évi véderővita ideje.

Az új véderőjavaslat akkorában nagy hírre emelkedett 14. §-ának ügye egységes frontra terelte a különböző elvi alapon álló ellenzékeket. A híres 14. § első fogalmazásában azt az aggodalmat váltotta ki, hogy elhomályosult a parla-

mentnek az a joga, hogy az újonclétszámot 10—10 évenként újból megállapíthassa. Ebben a kérdésben tehát a parlament jogai látszottak megtámadva és ez a szempont a közvélemény széles rétegeiben nagy visszhangra talált.

Ehhez járult még a hadvezetőségnek az a gondolata, mellyel az egyéves önkénteseket, akik főleg a németül leteendő tiszti vizsga miatt húzódtak attól, hogy önkéntesi évük végével a tartalékos tiszti rangot elnyerjék, avval akarta kényszeríteni a vizsga letételére, hogy az önkéntesi évet egy második évvel toldotta meg. Ez a kérdés viszont az ifjúságot és annak vezetése alatt az utcát hozta mozgásba, úgy-hogy a parlament és annak többsége, valamint a kormány is, valóságos ostromnak volt kitéve, és az a nagy visszhang, amelyet az ellenzék akciója a közvéleményben keltett, komolyan veszélyeztetni látszott a szabadelvű párt uralmát. Hozzájárult még az izgalom fokozásához gr. Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete a német nyelv tanításának sikeresebbé tétele tárgyában és az ellenzék túlzó szónokai avval operáltak ország-világ előtt, hogy a kormány a közös hadsereg érdekében el akarja germanizálni az országot.

Az ellenzék padjairól a függetlenségi párt vezetőit az ú. n. mérsékelt ellenzék, gróf Apponyi Albert, Horánszky Nándor, Beöthy Ákos, Hodossy Imre, Horváth Lajos és más jeles szónokok, a pártokon kívüliek közül pedig a 67-es hagyomány ideálista lelkiületű letéteményese, Horvát Boldizsár, valamint Szilágyi Dezső — a jogászok soraiból tehát múlt és jövő — támogatták. Ha figyelembe vesszük, hogy a szélső balról is elsőrangú parlamenti erők, mint Eötvös Károly, Ugron Gábor, az akkor nagy tekintélyű Irányi Dániel és a parlamenti harcokban már abban az időben is elsőrangú művészetre szert tett Polonyi Géza játszottak főszerepet, elgondolhatjuk, hogy a kormány és pártja nem könnyű feladattal állott szemben.

Nehéz volt a helyzet annál is inkább, mert a kormány tényleg hibát követett el, midőn a 14. § kétes szövegezését elfogadta. Ezt a szövegezést a kormány kénytelen is volt elejteni. Nem kisebb tényező lépett sorompóba az odiózus

szakasz módosítása érdekében, mint id. gr. Andrássy Gyula. Ekkor történt a trónörökös tragikus halála és gr. Andrássy Gyula közbelépett, hogy a korona és a nemzet közötti viszonyt súlyosan veszélyeztetni látszó paragrafust elejtsék.

Mikor ez megtörtént, általános volt a nézet, hogy többsége mellett is a kormány vereséget szenvedett, hogy a 14. § késői elejtése taktikai hiba volt, és minthogy a parlamenti életben a lélektani motívumok játszanak elsőrangú szerepet, csakhamar az a tudat kapott lábra, hogy a 15 éven át kormányzó Tisza-kabinet állása megingott és hogy a parlamenti kormányzat zavartalan továbbvitele érdekében valami más megoldásra van szükség.

Ezt a más valamit az ellenzék annak a parlamenti harcnak a folytatásával kívánta volna kivívni, amelyet a véderővita alatt annyira megszokott. A véderővita hullámai elültek, azonban mindig tudtak művihart teremteni, valahányszor Tisza Kálmán miniszterelnök felszólalt.

Tisza Kálmán azonban nem volt az az egyéniség, aki a harc elől meghátrált volna. Ő nem látta befejezottnak a maga misszióját a magyar államnak az 1867-iki kiegyezés alapján való kiépítése körül és nem látott főként oly tényezőt, aki a bevált kiegyezési alapon működve a kormányzásban parlamentárisan felválthatta volna.

Csakhamar a nagy parlamenti viharok lezajlása után ő is szükségét érezte annak, hogy parlamentáris kormányát felfrissítse. Ehhez elsősorban a véderővita alatt még ellenzéki álláspontot elfoglalt, de pártokon kívül álló Szilágyi Dezsőt kívánta megnyerni.

Tisza programmba vette tehát a kabinet rekonstrukcióját és az a gondolat vezette, hogy erőteljes, friss, az egész kormányzatot betöltő reformpolitikával lehet az ország közvéleményét a kormány és a szabadelvű párt részére megtartani.

Tisza Kálmán nagy kormányzó képességének megbecsülhetetlen tulajdonságai közé tartozott az, hogy fel tudta fedezni azokat a tehetségeket, akikkel jó kormányzati politikát lehet folytatni. A parlament fiatalabb, tehetségesebb tagjait igyekezett bevonni a kormányzatba, eleinte mint

politikai államtitkárokat, hogy későbbi vezetőszerépükre elkészülhessenek. Viszont az adminisztráció tehetségeit összekötetésbe hozta a parlamenti étellel és így nevelt elsőrangú parlamenti erőket. A parlamentből kerültek az adminisztrációba igen fiatalon erejüknek és ambíciójuknak teljességében olyan egyéniségek, mint Berzeviczy Albert, a vallás- és közoktatásügyi miniszterium fiatal államtitkára, és Baross Gábor, a közmunka- és közlekedésügyi miniszter államtitkára, majd báró Kemény Gábor halálával közmunka- és közlekedésügyi miniszter. Az adminisztrációból jött a parlamentbe viszont annak idején oly kiváló erő, mint Hieronymi Károly, majd később feltűnik Tisza Kálmán kitűnő pénzügyminiszteri államtitkára Wekerle Sándor.

Annak az új átalakítási programmnak kidolgozásával, amelyet Tisza Kálmán szükségesnek látott, és a Szilágyi Dezsővel való tárgyalásokkal is Tisza Kálmán Wekerle Sándort bízta meg, aki csakhamar Szilágyival megegyezésre is jutott és tárgyalásaik eredménye egy nagy, a közigazgatás, igazságszolgáltatás, közgazdaság és pénzügyi kormányzatra kiterjedő reformprogram volt. Ekkor történik az, hogy Szilágyi Dezső elfogadtatja a közigazgatás reformjának gondolatát Tisza Kálmánnal és a rekonstruált Tisza-kabinet, amelyben a régi kabinet kiváló tagjain kívül most már Szilágyi Dezső és Wekerle Sándor és a hosszú és tiszta politikai multjánál fogva tekintéllyel bíró gróf Szápáry Gyula is helyet foglalnak, úgy jelenik meg az ország színe előtt, mint reform-minisztérium. Újságcikkek, programbeszéddek, elsősorban Szilágyi Dezső híres pozsonyi levele alkalmat adnak arra, hogy e korszak mintegy címfeliratul kapja a «reformok korszaka» elnevezést.

Az ellenzék, különösen az ugyanazon a közjogi alapon álló ellenzék, szinte tanácstalanul áll ez átalakulással szemben. Programját, különösen a közigazgatási reformot, a kormány úgy látszik kisajátította. Elvi eltérés tehát éppen úgy, mint 1875-ben, kormánypárt és ellenzék között nincsen. Az ellenzék a rekonstruált Tisza-kabinettel szemben elismeri ugyan, hogy az programjának nagy részét, sőt lehet mondani annak egész érdemleges részét zászlójára

tűzte, azonban a bizalmi kérdést veti fel és avval argumentál, hogy nem bízhatja programjának megvalósítását oly kormányra, melynek feje eddig a közigazgatási reformnak ellensége volt és egész multjával a municipálistáshoz van fűzve. Egyébként is az ellenzék az általános kormányzati irányból vette argumentumait a kormány ellen. Különbséget tesznek az ellenzéknek szimpátikus miniszterek és az ellenzék által támadott miniszterek között, különösen pedig támadják a kormány elnökét. Folyton előtérben van a fúzió gondolata, de főakadálya az a személyes hadjárat, amelyet Tisza Kálmán ellen indítanak.

Ez a sajtóságos helyzet csakhamar krízisre vezet, mely ezúttal magában a kabinetben, még pedig Kossuth Lajos honossága körül tör ki, midőn Tisza ígéretet tett és lekötve érzi magát, hogy kieszközli a honossági törvény olyirányú módosítását, mely lehetővé teszi, hogy Kossuth Lajos, aki a monarchia külképviseleténél a törvény által adott terminus alatt jelentkezni nem akart, ezentúl is magyar honpolgár maradjon. A minisztertanácsban Szilágyi Dezső vezette azt az akciót, mely Tisza Kálmán ezen ígéretét bevált-hatatlaná tette. Az akciónak alapot Kossuth Lajos egy levele szolgáltatott, mely intranzigens álláspontjával a kormányzati tekintélynek lehetlenné tette, hogy számára a törvény általános rendelkezéseivel szemben kiváltságos helyzetet teremtsen. Tisza Kálmán nem tudván ígéretét beváltani, lemondott és új kabinet lép az előtérbe.

Ennél a válságnál is a parlament többségéből alakul a kormány és a többség bizalmi embere lett a pártvezér. Voltak, akik arra gondoltak, hogy mivel csak a kabinetben belül, nem pedig a pártban történt a krízis, a kormányelnök ne legyen a pártnak hivatalos vezére, hanem menjenek vissza arra a dualizmusra, amely a Deák-párt idején Deák Ferenc és a mindenkori miniszterelnök között létezett. Ezt a gondolatot azonban maga Tisza Kálmán utasította el magától és egyszerű közkatonának vonult be a párt soraiba. Ő maga volt az, aki a pártvezérséget átadta utódának, gróf Szápáry Gyulának, és mikor az újonnan alakított kabinet — melyben csak a miniszterelnök, aki a belügyi tárcát is átvette, vala-

mint a földművelésügyi miniszter, Bethlen András gróf személyében, változott — a pártnak bemutatkozott, a párt megbízásából ennek szónoka mint pártvezért üdvözölte gróf Szápáry Gyulát.

Ez a kormány már most hivatalos beköszöntőjében programjába vette a közigazgatási reformot. Sajátság a helyzetnek az, hogy még mindig az 1887-ben megválasztott képviselőház és az annak kebeléből kikerült többség volt uralmon, amelynek pedig választási hivatalos programjában nem volt benn a közigazgatás reformja. Egyesek hangoztatták ugyan, hogy az államosítás hívei, a mérsékelt ellenzék az államosítást hirdette, a függetlenségi párt ellenben az ősi megyei intézményhez és a tisztviselők választásához ragaszkodik. Sokan voltak, akik azt hirdették, hogy a képviselők a közigazgatás államosítására nem kaptak választóiktól mandátumot. Mások viszont azt hirdették, hogy nem élünk többé a rendi utasítások korában. A képviselő nem kaphat utasítást választóitól arra nézve, hogy hova szavazzon. Sidney Law az angol parlamentárizmusról írt munkájában azt hirdeti a legújabb angol alkotmányos fejlődés eredményeként, hogy a pártok és a pártok kebeléből alakult kormányok a választások alkalmával megkapják a felhatalmazást arra nézve, hogy mit alkossanak meg törvényben és minő szellemben kormányozzák az országot. A parlament tulajdonképpen csak végrehajtja ezt a megbízást és végrehajtja elsősorban a kebeléből alakult kormány útján, melyet a program megvalósítására alakult bizottnának is lehet tekinteni.

Ha ezt az angol felfogást tartjuk szem előtt, mely igaz, csak a legújabb fejlődés eredménye és a politikai irányítás súlypontját a parlamentből a választókra helyezi át, akkor az, ami 1890-ben Tisza Kálmán megbuktatásával és utána történt, aligha felel meg a magasabb értelemben vett parlamentárizmus követelményeinek. Egy bizonyos abszolúciót ad az akkori politikai vezéreknek az, hogy a képviselőházban a kormánypárt és a közjogi alapon álló ellenzék egyesül a közigazgatás reformjának megvalósításában. Gróf Apponyi Albert és pártja támogatta azt a javaslatot, amelyet 1891-ben

Szápáry Gyula gróf a közigazgatás államosítása tárgyában a képviselőházban beterjesztett. De ezen közös akció ellen feltámadt egy hatalom, amely először 1872-ben ütötte fel fejét az akkori választói javaslat agyonbeszélésében, melynek félelmes előjeleit a véderővitakor lehetett tapasztalni és amely ezentúl oly végzetes szerepet volt hivatva játszani a magyar parlamentárizmus történetében, és ez az obstrukció volt.

A függetlenségi párt, amely a szabadelvű párt néhány municipálista disszidensére is támaszkodhatott, közöttük elsősorban a nagytehetségű Horváth Gyulára és az általa alapított *Magyar Hírlapra*, nagyarányú agyonbeszélési vitákat folytatott a Szápáry-féle javaslat ellen, mely a mérsékelt ellenzék támogatásának ellenére sem juthatott tető alá és amelyből a végén nem maradt meg, csak egy paragrafus, egy elvi deklaráció, hogy a közigazgatás elvégzése állami feladat.

Ez után a kudarc után egy időre nem lehetett többé szó fúzióról, sőt a szabadelvű párt és a mérsékelt ellenzék közötti békés együttműködés lehetősége is megszűnt. Apponyi Albert és pártja most már inkább balfelé orientálódik, felelevenednek a mérsékelt ellenzék és a függetlenségi párt között a véderővitából származó fegyverbarátság emlékei és a közigazgatási reform megbukott gondolata helyett a 67-es alapon álló ellenzék is új anyagot keres programjához, az 1867. évi kiegyezés nemzeti tartalmának és az abban alvó jogoknak kifejlesztése címén. Így keletkezik a nemzeti párt.

Ilyen kiélesedett parlamenti helyzetben gróf Szápáry Gyula miniszterelnök a képviselőház feloszlatásához nyúlt és az 1887. évi országgyűlés öt évi határidejének 1892 nyarán való lejártá előtt a parlamentet még az év telén feloszlatta. Bekövetkeztek az első téli választások.

Érdekes felemlíteni azt, hogy mikor ezt a feloszlatást a miniszterelnök a képviselőházban bejelentette, a függetlenségi párt szónoka reátért azokra a korlátozásokra, melyek a király feloszlató jogával szemben az 1848-i és 67-i törvényekben foglaltatnak. A király a házat feloszlathatja, de oly

időben tartozik összehívni, hogy még a jövő évi költségvetés és az előtte való zárszámadás elintézhető legyen. Az 1892. évre a Szápáry-kormánynak csak indemnitása, nem pedig költségvetése volt és ebből a függetlenségi párt soraiból Helffi Ignác azt a következtetést akarta levonni, hogy a ház feloszlatása törvénytelen és a következő összeülő országgyűlés is törvénytelen leend.

Az új országgyűlés az erők elhelyezése terén nem nagy változásokat mutat föl. Az ellenzéki pártok némileg megerősödve tértek vissza a képviselőházba, különösen a függetlenségi párt, de a mérsékelt ellenzék is, mely már most a nemzeti párt nevet viselte, helyrehozta 1887. évi katasztrofális vereségét és nemcsak tekintélyes és kiváló tagjai fajsúlyában, hanem ellenzéki pártot tekintve számbelileg is eléggé jelentős erőt hozott be a Házba.

A politikai harcok előterébe egyelőre a közjogi és a nemzeti érzékenység kérdései kerültek. Örökké ott voltak a zavaró incidensek a nemzetnek az 1848—49.-i nagy eseményekhez fűződő érzelmvilága és a király iránti lojalitás között. Mikor 1892 tavaszán Klapka György, Komárom védője meghalt, az ellenzék hamvainak átszállításánál kegyeletsértést vélt felfedezni s ezen a címen a legélesebben támadta a Kormányt.

A nemzeti pártnak új programja, mely a kiegyezés nemzeti irányban való továbbfejlesztését tűzte ki célul, nagy gondokat okozott kormánynak és pártjának egyaránt. Az akkor még fiatal politikus, gr. Andrassy Gyula könyvet írt az 1867-i kiegyezés támadói ellen és ebben közjogilag alaptalannak, politikailag pedig veszélyesnek mutatja ki a nemzeti pártnak kiegyezés-fejlesztő programját.

Ebben a politikai légkörben gróf Szápáry miniszterelnök megoldást keresett, amely biztosítaná azt, hogy korona és nemzet, illetőleg a többség és kisebbség a nemzet érzelmvilágát érintő kérdésekben ne álljanak egymással szemben és arra a gondolatra jutott, hogy a Budán felállítandó honvédszobor leleplezése legyen az az alkalom, amikor 1867 és 1848, de még inkább a korona és nemzet, nemzet és hadsereg, teljes kibékülésben olvad össze. Erre a célra azt vélte leg-

alkalmasabbnak, hogy a közös hadsereg vonuljon ki és tisztelegjen a Budavár előtt elesett honvédek leleplezendő emlékszobra előtt — de viszont, az öreg honvédek vonuljanak el a Hentzi szobor elé és Budavár védőjének tiszteletére tegyenek le koszorút. A kibékítő gondolat éppen a legellentéesebb hatást váltotta ki. Az ellenzék Hentzi emlékének megkoszorúzásában a nemzeti kegyelet megsértését látta és csakhamar oly jelenetek ismétlődtek meg és oly élehangú vita folyt le a Házban, mint a véderővita idején, és az ünnepély maga oly tüntetésekkel fenyegetett, hogy az egész kérdést le kellett venni a napirendről. A kormány most éppen úgy, mint előző évben a közigazgatási reformnál, az ellenzék előtt kapitulálni volt kénytelen és már most csak parlamentáris formát kellett keresni ahhoz, hogy bukása véglegesen befejezett tényné váljék.

Ehhez az alkalmat az újonnan napirendre került ügynevezett egyházpolitikai kérdések szolgáltatták. Ez a program-pont az 1892. évi választásoknál nem játszott szerepet, mert ezeknél a választásoknál az előbbi ciklus nagy kérdései, a közigazgatási reform nagy kérdései és egyebek, különösen ú. n. közjogi kérdések állottak előtérben. Ezek a gondolatok az egyházpolitika mellett most egészen háttérbe szorultak.

Gróf Csáky Albin ú. n. elkeresztelési rendelete révén hullámszába jutottak a felekezeti ellentétek és a vegyes házasságból származó gyermekek vallásának régi, már a 40-es években vitás kérdése lett az összeütközések középpontja. A választások alkalmával voltak egyes messzebbre látó papi agitátorok, akik megérezték, hogy az elkeresztelési rendelet elleni küzdelem hova vezethet és ezért már jó eleve egyes képviselőktől ú. n. reverzálisokat vettek, hogy a kötelező polgári házasságot nem fogják megszavazni. De egyébként ez a kérdés a választások alatt élére állítva nem szerepelt. A parlamentben évenként megismétlődött Irányi Dániel indítványa a kötelező polgári házasság és a vallás szabad gyakorlatának behozatala iránt, ezt az indítványt le is szavazták és csak az 1892. évben a vallás- és közoktatásügyi tárca költségvetésének vitájában nyert ez az indítvány súlyban azáltal,

hogy a nemzeti párt vezére, gróf Apponyi Albert magáévá tette Irányi Dániel indítványát, melyet ezután a Ház el is fogadott, de avval, hogy a «kötelező» szócskát a polgári házasság mellől az ősz indítványozó éppen gróf Apponyi kívánására törölte. Ekkor az indítvány el is fogadtatott és evvel megkezdődött az egyházpolitika korszaka.

Az egyházpolitika kormánykrízissel kezdődött. Ez a krízis is először a kabinet kebelében tört ki. Gróf Szápáry miniszterelnök a gróf Csáky Albin vallás- és közoktatásügyi miniszter memorandumában foglalt egész programot magáévá tette, csak a polgári házasság formájára nézve nem a kötelező, hanem a fakultatív polgári házassághoz szerezte meg a korona hozzájárulását.

A kabinet azonban a kötelező forma mellett döntött és gróf Szápáry ebben a kérdésben kisebbségben maradt. A kabinet mögött álló szabadelvű párt pedig, amelyet ebben a kérdésben ismét a régi vezér, Tisza Kálmán irányított, a kabinet többsége mellé állott. Szápáry kénytelen volt beadni lemondását.

Megalakult az új kormány, Wekerle Sándor miniszterelnöksége alatt. A Szápáry-kormány tagjai túlnyomórészt megmaradtak, a belügyi tárcát a győzelmes egyházpolitikai reformer-többség egyik bizalmasa, Hieronymi Károly vette át és a kabinet el nem ejtve ugyan, de háttérbe szorítva a közigazgatási reform gondolatát, most az egyházpolitika, a kötelező polgári házasság, a vallás szabad gyakorlata és az izraelita vallás recepciója, az állami anyakönyvezés reformprogramja alapján kezdte meg működését.

A kormány megalakulása a parlamentárizmus szempontjából ismét éles támadásoknak volt kitéve. Gróf Apponyi Albert a Szápáry-kormány megbuktatását palotaforradalomnak nevezte és a szabadelvű párt egyházpolitika-ellenes disszidensei is csakhamar éles gúny és bírálat tárgyává tették azt, hogy mikép alakulnak a szabadelvűpárti kormányok. Asbóth János pl. gúnyosan azt fejtegette, hogy mindig vannak valami régi falak, amelyek megdöntésére valamely kormány vállalkozik. Gróf Szápáry a vármegye régi falait óhajtotta ledönteni. Mikor ez nem sikerült, eljön We-

kerle és azt mondja, minek azokat a régi falakat döngetni, ha ez nem sikerül, vannak itt más régi falak, értve rajtuk az egyház ősi intézményeit, döntsék meg azokat.

Az egyházpolitika úgy hatott a pártokra, mint a választóvíz. Tényleg sikerült az, hogy a közjogi viták háttérbe szoruljanak és úgy látszott, hogy alakul valami a parlamentben, ami a pártoknak már most általános politikai programszerinti szétosztódását eredményezheti: alakulhat szabadelvű és konzervatív párt.

Az egyházpolitikai harc a parlamentárizmusnak majdnem minden nagy kérdését szőnyegre hozta.

A képviselőházban a szabadelvű párt kiválasztotta magából az egyházpolitika konzervatív elleneseit. Most történt először, hogy lemondott miniszterelnök lemondása logikai konzekvenciáit végigvitte és elment bukott álláspontját az ellenzék padjain képviselni. A disszidensek élén gróf Szápáry Gyula állott. A nemzeti pártból kiváltak az egyházpolitika hívei. Magában a pártban ellenzéki álláspontot foglaltak el sokan, továbbra is, ámbar egész gondolkodásuk és multjuk szabadelvű volt. Így ellenzéki maradt az egyházpolitika alatt is Horánszky Nándor és az első házasságjogi javaslat szerzője, Hodossy Imre. Ugyanily bomlasztó folyamatot végzett az egyházpolitika a függetlenségi párton, amennyiben az egyházpolitika barátai és ellenesei két, sőt néha három táborra is szakadtak.

A parlamentben éles viták folytatódtak. Nemcsak kormánypárt és ellenzék, talán még sokkal inkább az ellenzék árnyalatai mérköztek egymással. Az egyik tábor, amelynek élén különösen Eötvös Károly, Herman Ottó, gróf Károlyi Gábor, majd Justh Gyula állottak, azt mondom, hogy ha az ő elveiket 67-es kormány valósítja is meg, kötelességük támogatni.

Mikor ennek egy ízben Herman Otto kifejezést adott, az angol parlamentárizmus egyik legalaposabb ismerője, Beöthy Ákos megtámadta és azt fejtegette, hogy fel fogása inparlamentáris, mert parlamentáris fogalmak szerint a kormányt bárminő bizalmi kérdésben meg kell buktatni, még ha az elvek azonosak volnának is.

Más hangok is hallatszottak, próbálgatták kiszámítani, hogy a kormánynak nincs többé többsége és kívánták, mondjon le. Erre Wekerle Sándor miniszterelnök kijelentette, hogy ezt akkor teszi meg, ha majd a ház bizalmi kérdésben leszavazza. Ez azonban nem történt meg és a kormány az egyházpolitikát nagy parlamenti többséggel, melyhez különösen a függetlenségi párt is szolgáltatott sok szavazatot. keresztülvitte.

A harc folyamán nemcsak a képviselőházon belül lett vitássá sok, a parlamentárizmusra vonatkozó fogalom, hanem kontroverzé lett a képviselőház és a főrendiház viszonya is.

A főrendiházat nem volt még alkalmunk fejtegetéseink körébe bevonni. A főrendiház a csendes tanácskozások színhelye volt. 1885-ig ősi szervezetében állott fenn, több mint 200 év alatt szervezetében nem változott. Tisza Kálmán korszaka alatt egyszer jutott ellentétbe a képviselőházzal, még pedig midőn leszavazta a vegyes házasságok polgári megkötéséről szóló törvényjavaslatot. Ebből a leszavazásból nem lett konfliktus. A kormány és a képviselőház többsége nem forszírozta tovább a kérdést, ellenben ezt a leszavazást követte a főrendiház reformja, mely királyi kinevezés alapján megnyitotta a törvényhozásnak ezt a termét olyanoknak is, akik nem születésüknél, vagy hivataluknál és méltóságuknál fogva jutottak oda. Ezeknek a kinevezetteknek a számát 50-re korlátozták, viszont kizárták a testületből azokat a született főrendeket, akik nem fizettek legalább is 3000 forint évi földadót és evvel a függetlenség nagyobb attributumát kívánták adni ennek a nagy hagyományokkal rendelkező testületnek.

A főrendiház megreformált alakjában sem élénkült meg. A született törvényhozók jobban ambícionálták a képviselőházban való tevékenységet és főrendiházi tagságukat szüneteltették. Angliában tudvalevőleg a lordok házának tagjai joguk szüneteltetésének árán sem lehettek és lehetnek az alsóház tagjai s így az angol arisztokrácia vezető tényezői a felsőházban foglalnak helyet. Lord Salisbury és lord Rosebery, az egyik a konzervatív, a másik a liberális párt vezérlését a felsőházból vitték és ennek maradtak tagjai minisz-

terelnök korukban is. Nálunk erre példa nem volt. A miniszterek közül is legfeljebb az ő felsége személye körüli miniszter volt több ízben és hosszabb időn át a főrendiház tagja.

Ilyen körülmények között tehát a főrendiház inkább a biztonsági szelep szerepét játszotta, melyhez kritikus időben esetleg hozzá lehetett nyúlni. Eszméket tartalmazó iniciatívák, nagyobb parlamenti kritikák ritkán kerültek ki ez előkelő testületből. A királyi kinevezés is inkább az aktivitástól visszavonult politikusokat juttatott a főrendiházba.

Egészen véve azonban a főrendiház éppen evvel a csendes magatartásával teljesítette hivatását.

Éles összeütközésre először és a főrendiház léte alatt utoljára az egyházpolitika alatt került a sor.

A főrendiház leszavazta a képviselőház által nagy többséggel elfogadott javaslatot.

Ebben a krízisben azután már nemcsak a főrendiház és a képviselőház, hanem a korona és a parlament többsége közötti viszony is válságba került.

A főrendiházban történt leszavaztatás után Wekerle Sándor miniszterelnök azt kívánta a koronától, hogy kellő számú főrend kinevezésével biztosítson a főrendiházban a képviselőház határozatának megfelelő többséget. A korona ezt az ú. n. garanciális kívánságot nem teljesítette. A Wekerle-kabinet beadta lemondását.

A korona visszautasító magatartásában arra is támaszkodott, amit az egyházpolitikai ellenzék erősen hangoztatott, hogy ez a kérdés nem volt a választók előtt és így aggályai voltak arra nézve, vajjon a képviselőház határozata tényleg a nemzet akaratának felel-e meg. Azonfelül aggályai támadtak a főrendiház befolyásolása ellen és végül már akkor mutatkoztak azon bizalmatlanság nyomai, mely végül a Wekerle-kabinet teljes megbukásához vezetett.

Ekkor azonban még el lehetett háritani a krízist.

A szabadelvű párt, mely még mindig a parlament többségét alkotta és amely egyedül biztosította a királynak a 67-es alapon való kormányzás lehetőségét, erélyesen és egyhangúlag a lemondott kabinet mellett foglalt állást és evvel visszautasította a király által kabinetalakítással megbízott

gróf Khuen Héderváry Károly akkori horvát bán miniszterelnökké való deignálását. A szabadelvű párt egy ünnepélyes értekezleten Darányi Ignác indítványára egyhangúlag bizalmat szavazott a lelépett Wekerle-kormánynak és felkérte őt, hogy a párt vezérletét ezekben a nehéz napokban továbbra is megtartsa.

A válság kiélesedett. A korona jelöltjének visszautasításában törvényben gyökerező felségjogának megsértését látta. A parlament többsége részéről a korona elé járult tényezők, Tisza Kálmán, Széll Kálmán és Szilágyi József, a főrendiház elnöke, igyekeztek a korona aggodalmait eloszlatni, míg a képviselőház elnöke, báró Bánffy Dezső, ezt szintén megtette ugyan, de a maga miniszterelnökségének lehetőségét is előtérbe állította.

Mikor már a szabadelvű párt vezető tényezői a korona aggodalmait eloszlatták, egy részletben még mindig fenn maradt a válság. A király Szilágyi Dezső igazságügyminiszter elejtését kívánta. A kabinet szolidáris maradt és a párt is kívánta, hogy bizalmának letéteményese a kormányban maradjon. Hogy a király ellenállása Szilágyi Dezsővel szemben mire volt visszavezethető, hitelesen megállapítva nincsen. Akkorában legendák keringtek, hogy Szilágyi az uralkodóval való érintkezésben nem tartotta volna szem előtt a köteles és egy oly nagy uralkodónak, aminő I. Ferenc József volt, mindenképpen kijáró tisztelet nyilvánítását. Egykorúaktól, elsősorban Wekerle Sándor miniszterelnöktől tudom, hogy ez ebben a formában nem felel meg a valóságnak. I. Ferenc Józsefnek érintkezése minisztereivel és a politikai világgal sokkal inkább meg volt alapozva, semhogy ilyesmi megtörténhetett volna. Az őszinte szókimondást, a tárgyilagos érvek nyílt feltárását sohasem sujtotta kegyvesztéssel. Úgy mondják, a királyhoz szavahihető helyről jelentések érkeztek, hogy Szilágyi Dezső politikai tevékenysége körében nyilvános helyeken nyilatkozott volna tiszteletlenül a koronáról. A korona álláspontja mellett érvelők hivatkoztak a legparlamentárisabb állam, Anglia példájára, ahol Gladstone miniszterelnöknek el kellett ejtenie a radikális Labouchere miniszterjelöltségét, mert ez Viktória királynőről valamikor

régen sértő kritikát mondott. Végül sikerült a korona aggodalmait eloszlatni és a szabadelvű párt egy határozatában kimondta azt, hogy bizalmának megnyilvánítása a lelépett kormány iránt nem irányult a korona praerogatívái ellen.

Végeredményben azonban ez az egész válság döntő bizonyítékot szolgáltatott a mellett, hogy a parlamentáris befogás Magyarországon meggyökeresedett. Hogy ha a korona miniszterkinevezési joga kétségtelen is, viszont politikai lehetősége más, mint parlamentáris, azaz a többség soraiból kikerülő kormánynak nincsen. Ennek az elvnek győzelme annál jelentősebb volt, mert az egyházpolitika kérdésében az uralkodó vallásos érzelmei voltak érintve, és a király személyes érzései leküzdésével döntött a parlamentáris megoldás mellett.

A Wekerle-kormány újra kineveztetvén és evvel dokumentálva lévén az összhang a korona és a parlament többsége között, a kormány nem látta szükségesnek az ú. n. «pairshubot» erőszakolni és abban a tudatban küldette vissza a házasságjogi javaslatot a főrendiházhoz, hogy ez a korona és a képviselőház egyöntetű határozata előtt meg fog hajolni.

Az egyházpolitikai mérkőzés tehát abból a szempontból is jelentős maradt, hogy míg egyfelől a korona a képviselőház többségének határozatát respektálta, másfelől a főrendiházzal szemben a képviselőház politikai túlsúlya is győzelmet aratott.

A Wekerle-kormány azonban ezeket a politikai győzelmeket nem sokkal élte túl és csakhamar kénytelen volt annak a nyílt bejelentésével beadni lemondását, hogy a korona bizalmának többé nem letéteményese. Hogy a korona ezen állásfoglalása mire volt visszavezethető, máig sincsen teljesen kiderítve, ellenben tény az, hogy a képviselőházban nagy többséggel rendelkező Wekerle-kabinet eltávolítását úgy szokták kommentálni, mint bizonyítékot arra nézve, hogy valódi parlamentarizmus nálunk nincsen és a kormány léte egyedül a korona bizalmától függ. Kétségtelen, hogy alkotmányos fejlődésünk úgy indult, hogy a koronának bizalma

is kelléke volt egy kormány létezésének. Maga Wekerle Sándor miniszterelnök egy ízben a kormány politikai létfeltételeit fejtegetve, a képviselőház nagy többségének helyeslése mellett kifejtette azt, hogy két tényező bizalmával kell rendelkeznie, az egyik a képviselőház, a másik azonban a korona. Angliának Viktória királynő korabeli fejlődése is mutat arra példát, hogy a kormányelnököknek tekintettel kellett lenniök az uralkodó tekintélyére és presztizs kérdésére. Lord Palmerstonnak el kellett hagynia helyét, amidőn az 50-es években III. Napoleont Viktória királynő előzetes megkérdezése nélkül elismerte. Senki sem látta e demisszió következtében fenyegetve az angol parlamentárizmust. A mi esetünkben a korona most is kereste az összhangot a ház többségével és bár ha személyileg más jelöltje volt — bizalmát ekkor is gróf Khuen Héderváry Károly bírta — a többség vezetői által ajánlott báró Bánffy Dezsőt bízta meg a kabinetalakítással.

A Bánffy-kormányzat alatt a korona annyira súlyt helyezett a képviselőház többségével való harmonikus együttműködésre, hogy az egyházpolitikai javaslatok hátralévő részének keresztülvitele érdekében megadta a Bánffy-kabinetnek a pairshubot, melyet a Wekerle-kabinetől megtagadott volt és ismét személyes hajlamai leküzdésével módot adott arra, hogy a képviselőház többségének akarata érvényesüljön.

Báró Bánffy Dezső kormányzata alatt kezdődik meg az 1867-ik év utáni parlamentárizmus történetének az a fejezete, amelynek jellegzetességét az obstrukció és az ellene való küzdelem adja meg, amely harc végül odáig fejlődik, hogy a korona és a parlament között nyílt konfliktus tör ki.

Az 1896-iki választások után az ellenzék kicsiny számában, de annál nagyobb elkeseredéssel vonult be a törvényhozás termébe. Az obstrukció többször ütötte fel fejét. A képviselőház elnöki székében Szilágyi Dezső ült és ő sokkal erősebben kifejlett politikai egyéniség volt, semhogy az elnöki székben meg tudta volna őrizni azt a hideg bírói szerepbe való nyugalmat, melynek megtestesítője egy tradíciókkal megszentelt gyakorlat folytán az angol speaker.

A magyar képviselőház elnökei egyáltalán igyekeztek

élénkebb kontaktusban maradni a pártpolitikával és még kevésbé agresszív egyéniségek, mint Ghiczy Kálmán, Szilágyi József és Péchy Tamás is főntartották érintkezésüket a párt-élettel.

Szilágyi Dezső a képviselőház tanácskozásait páratlan szakavatottsággal vezette. Tekintélye a Ház elnöki székében óriásilag megnőtt, parlamenti viharokat sokszor elmés szatirájának egy-egy megnyilatkozásával tudott elcsendesíteni, azonban elnöksége alatt mégis aktív politikai központ lett, melyhez a kormányellenes áramlatok bizakodólag tekintettek fel.

Mikor a büntető perrendtartás életbelépését célzó törvényjavaslat 16. §-a ellen, mely törvényszakasz az esküdtbíráskodás hatáskörét sajtóügyekben némileg megszorítani kívánta, obstrukció tört ki, nyílt titok volt, hogy Szilágyi Dezső rokonszenve az obstruáló ellenzék mellett van és az ő tekintélyének nyomása alatt az obstrukciót tényleg kompromisszummal kellett leszerelni.

Sokkal jelentősebb és sokkal komolyabb formákat öltött azonban az obstrukció a Bánffy-féle kormányzat végén. Ekkor már Szilágyi Dezső házelnök megtagadta az együttműködést a kormánnyal. A képviselőház elnöksége leköszönt és a ház üléseit korelnök végezte. Ezek az események váltották ki először a képviselőházban az ú. n. technikai obstrukciót. Napokig nem végzett a Ház egyebet, minthogy névszerint szavaztak a fölött, hogy a jegyzőkönyvbe kötőszóként a «hogy» vagy «miszerint» szavak kerüljenek-e.

Evvvel kapcsolatban beköszöntött az első ex-lex, az első költségvetésnélküli kormányzás, mely kormánynak, törvényhozásnak sok keserves órát szerzett.

A kormánynak vállalnia kellett a felelősséget a költségvetésnélküli időkben is teljesítendő kiadásokért és bevételekért. A minisztertanács — úgy tudjuk — a kabinet kiváló közjogászának, a kultuszminiszternek, Wlassics Gyulának ajánlására úgy határozott, hogy teljesíti mindazokat a kiadásokat, amelyekre az államot törvények, vagy egyébként szerzett jogok kötelezik, ellenben felfüggeszt minden újabb meg-szavazástól függő kiadást.

A szabadelvű pártban a kabinetet előre kívánták biztosítani a Ház többségéről. Így született meg Tisza Kálmán koncepciójában az ú. n. Tisza-lex, amely a kormányt fedezni kívánja a többség határozatban lefektetett támogatásával abban az esetben is, ha a parlament az obstrukció folytán határozathozatalhoz nem jut.

Ezt a határozatot választották a párt kiválóságai közül sokan, elsősorban Szilágyi Dezső, azután gróf Csáky Albin, Hieronymi Károly, az Andrássy-grófok, Láng Lajos és még többen alkalmul arra, hogy a pártból kiváljanak és az első ú. n. disszidens csoportot alkossák.

A disszidensek azt mondták, hogy klubhatározattal nem lehet a kormányt a parlamentáris felelősség szempontjából védeni és hogy a Tisza-lex közjogi sérelmet jelent, mert a parlament határozatát a pártklubba helyezi át.

Ez olyan téma, amelyről a közjogász és a politikai tudomány művelője vitatkozhatik, de a kérdés végül mástéren és más erők mérkőzésével dőlt el.

A szabadelvű pártban akkor látjuk először erélyesebben kibontakozni a fiatal Tisza István politikai egyéniségét, aki felismervén az obstrukció veszélyeit, egy lelkes gárda helyeslése mellett, ennek letörésére kíván vállalkozni.

Az obstrukció letörésének ideje azonban ekkor még nem érkezett el. Tisza István arra is késznek nyilatkozott már ekkor, hogy mint a képviselőház elnöke szálljon szembe az obstrukcióval és úgy mondják, hogy maga az aggódó atya. Tisza Kálmán, kívánta nagyreményű és nagyjövőjű fiát ettől a nehéz harctól visszatartani.

A szabadelvű pártban ott volt a másik áramlat, az ú. n. békepárt, mely viszont Széll Kálmán, a kiegyenlítést és a kompromisszumot kereső egyénisége körül csoportosult. Ennek a csoportnak az erejét növelte az, hogy nemcsak a kompromisszum és a parlamenti béke gondolata tűnt fel mögötte, hanem a nemzeti párttal való fúzióé is.

Báró Bánffy Dezsőnek viszont, úgy látszik, nem volt oly kibontakozási gondolata, amellyel a helyzetet magában a parlamentben, az uralkodó bevonása nélkül megoldhatta volna. Az a megoldás pedig, amelyet az uralkodó bevonása

mellett tervezett, beavatottak közlése szerint nem elégítette ki a király alkotmányos érzését és így Tisza Istvánnak parlamenti akciója még nem lévén megérve, Bánffy ettől eltérő terve pedig nem felelvén meg az alkotmányos kellékeknek, a király készséggel fogadta a Széll-féle kibontakozási tervet.

A fúzió gondolata tárgyilag az események által elő volt készítve. A nemzeti párt ú. n. kiegyezés-fejlesztési programja, mely különösen a magyar katonai nevelésben csúcsondott ki, a Bánffy miniszterelnöksége alatt báró Fejérváry Géza által keresztülvitt katonai oktatás által nagyrészt meg volt valósítva.

A nemzeti párt részéről a fúziós tárgyalásokat Horánszky Nándor vitte, aki Széll Kálmánnal oly megállapodásokat kötött, aminek megtörténtével a régi nemzeti párt Beöthy Ákos kivételével a szabadelvű pártba bevonult.

Tehát ismét nem a pártoknak felváltása, hanem fúzió következett be. Egy fúzió, amely tulajdonképpen 1890 óta folyton és állandóan napirenden volt, amelynek napirendre tűzése óta a 67-es alapon álló ellenzék külön programja kétszer vált tárgytalanná.

A parlamentben már most békés évek következtek. A fúzió személyi tekintetben csakhamar magával hozta Horánszky Nándornak kereskedelemügyi miniszterségét, — mely oly korai halálával felette hamar ért véget — míg a belügyi tárca vitelére a régi nemzeti párt Gullner Gyula államtitkárságával gyakorolt befolyást.

A Széll-korszak három első évében úgy látszott, mintha politikai ellentétek nem is volnának az országban.

A parlament teendőit a Széll Kálmán által az ellenzékkel megkötött paktum szabályozza, amelynek fővíványa az ellenzék szempontjából a képviselőválasztási ügyekben a kúriai bírászkodás megvalósítása volt, míg ellenben a többség jogait az a nagyon mérsékelt házszabályrevízió lett volna hivatva biztosítani, amelyet Széll Kálmánnak engedtek és amelynek elégtelenségét a bekövetkezendő események alkalmával még maga Széll Kálmán volt kénytelen megéreznii.

Igaz, hogy a Széll-korszak első három éve úgy telt el, mintha Magyarországon nemcsak az éles pártharcok, de még

a normális ellenzéki működés által megélénkített pezsgő parlamenti élet is megszűnt volna.

A 67-es alapon álló ellenzék a néppártra szorítkozott, amely alakulásának alapját, az egyházpolitikai revízió kérdését nem tartotta többé napirenden. A függetlenségi párt alig talál alkalmat arra, hogy a maga programja alapján nagyobb tevékenységet fejtsen ki.

Az 1901. évi képviselőválasztások szintén nem vertek nagyobb hullámokat. A Kúriához ugyan beérkezett egy csomó választási petíció, de kevés kivétellel az ellenzék is elismerte, hogy akció-szabadságában gátolva nem volt és elérte azt a maximális számot, amelyet önerejéből a közönségben nyugvó természetes összeköttetéseivel el tudott érni.

A szabadelvű párt régi elemei, különösen Tisza István, nem bíztak ebben a szélsőben. A paktumot a többségi elv feláldozásának tekintették és megsértését látták benne annak a parlamentáris principiumnak, hogy a többségben lévő párt a választásokon kapott mandátuma alapján a maga akaratát úgy, ahogy azt újabban Sidney Low is munkájában tanítja, jogosítva van végrehajtani, és hogy a többség a kisebbségtől a ház normális tanácskozásait kialkudni ne legyen kénytelen. A paktum hívei, különösen az ellenzék, viszont azt hangoztatták, hogy erre a paktum-politikára az erőszakos Bánffy-féle választások után szükség volt. Nézzük tehát, mi történt a mindenki által tisztáknak elismert Széll-féle választások után.

Amikor 1903-ban Széll Kálmán törvényjavaslatot nyújtott be az ujonclétszám felemelése iránt, újra kitört az obstrukció. Az ujonclétszám ma a világháború méreteihez igazodó szemüvegen át tekintve igazán csekélységnek látszik. Egy viszonylag csekély többlétről volt szó, főleg a tüzérség és a technikai csapatok részére, és mégis kitört az obstrukció, mellyel szemben a nagy, hatalmas, az ellenzék által is tisztáknak elismert választásból kikerült többség tehetetlennek bizonyult.

Széll Kálmán az obstrukcióval szemben egyetlen fegyvert tudott szembehelyezni és ez a passzív ellenállás volt. Folyjék az obstrukció, valamikor csak vége lesz.

De az obstrukció ment a maga útján és csak nem akart jobb belátásra térni. Ekkor a szabadelvű párt régi elemei és Tisza István akcióba léptek. Tisza István nyíltan hangoztatta, hogy az obstrukcióval le kell számolni és a magyar parlament nem lehet a kisebbség kénye-kedvének kiszolgáltatva.

Széll Kálmán látva azt, hogy a képviselőház többsége nincsen többé a háta mögött és hogy a korona sem bízik többé az általa ajánlott politika sikerében, beadta lemondását és gróf Tisza István nyert kabinetalakítás iránt megbízást.

Gróf Tisza István programja a véderőjavaslatok keresztülvitelén kívül főleg a parlamentáris többségi elv biztosításában gyökerezik. Tisza István felismerte, hogy a képviselőház házszabályainak olyanoknak kell lenniök, hogy a többség hozzá is jusson ahhoz, hogy határozatot hozzon, és határozatát keresztül is vigye. Ezért a házszabályok módosítását tartotta elengedhetetlenül szükségesnek. Programjának keresztülvitele érdekében azon jogokra hivatkozott, amelyek a Ház tanácskozásainak biztosítása, «csendjének és rendjének» megóvása érdekében az 1848-i törvényekben le vannak fektetve és amelyek renitencia esetében a nemzetőrség útján fegyveres hatalom igénybevételéhez is módot adnak.

Tisza István programja óriási szenzáció erejével hatott.

A szabadelvű párt, mely báró Bánffy Dezső bukása után három elemből jött össze, a régi szabadelvű pártból, az ú. n. disszidensekből és a régi nemzeti pártból, csoportokba szaggatva folytatta tanácskozásait. És Tisza István, ki mögé csak a régi szabadelvű párt — igaz, hogy a három közül a legjelentősebb csoport — sorakozott, nem látta biztosítva a maga részére a többséget és éppen ezért ez alkalommal visszaadta a megbízást.

Utána hosszú évek után először kapott a kabinetalakítás iránt megbízást nem a képviselőház többsége által kijelölt egyéniség, amennyiben a korona bizalma gróf Khuen Héderváry Károly horvát bán felé fordult. Gróf Khuen Héderváry Károly mint horvát bán magyar zászlósúr volt, a magyar főrendiház tagja és politikailag mindig a szabadelvű párthoz

tartozónak érezte magát. Meg kell azonban engedni, hogy ebben az esetben a jelölés nem annyira a pártból indult ki, mint inkább a koronától. Gróf Khuen Héderváry biztosítani tudta magának a szabadelvű párt mindhárom árnyalatának támogatását és csakhamar mint a parlamentáris elvek szerint elfogadott miniszterelnök mutatkozhatott be a háznak. Hozzájárult ahhoz még azon körülmény is, hogy gróf Khuen Héderváry változatlanul vette át a Széll-kabinet minisztereit, akiket a többségi párt bizalmának letéteményeseiként tekintettek.

Gróf Khuen Héderváry módszer tekintetében ismét a türelem álláspontjára helyezkedett, bárha sejteni lehetett, hogy ha ezen az úton nem boldogul, a többségi akarat harc útján való érvényesítése elől sem fog elzárkózni.

Az obstrukció azonban Khuen Héderváryval szemben sem szerelt le, sőt már nemcsak az ujonclétszám megajánlásának kérdésére terjedt ki.

Közben folytak a tárgyalások, hogy a véderőjavaslatoknak sorsát ú. n. nemzeti engedményekkel biztosítsák. Megalakult a híres kilences-bizottság, melynek munkálatai hivatva voltak biztosítani a nemzeti szellem térfoglalását a közös hadseregben.

A Házban a függetlenségi párt obstrukciója azt hangoztatta, hogy csak akkor fog leszerelni, ha a hadseregben is biztosítatik a magyar szolgálati és vezényleti nyelv.

Evvel szemben a király a kiegyezési törvény 11. §-ára hivatkozott és arra az álláspontra, hogy a vezérleti és vezényleti nyelv megállapítása a törvényben biztosított felségjog.

Míg ezen kérdés fölött az országgyűlésen vita folyt, a galíciai hadgyakorlatok alkalmából megjelent a klopiai hadiparancs, amelyben a király kinyilatkoztatta, vegye tudomásul a hadsereg, hogy sohasem fog lemondani az őt a hadsereg tekintetében megillető legfőbb hadúri jogokról.

A hadiparancs a képviselőházban vita tárgyává tétett, majd az osztrák képviselőházban tett Körber osztrák miniszterelnök a magyar közjogi felfogást sértő nyilatkozatokat, és midőn gróf Khuen Héderváry ezeket a közfelfogás szerint nem eléggé erélyesen utasította vissza, 1867 óta első

ízben történt, hogy a képviselőház bizalmi kérdésben, nyílt ülésben az ország miniszferelnökét leszavazta. Gróf Khuen Héderváry Károly beadta lemondását és a kabinetalakítás iránt újra gróf Tisza István nyert megbízást.

Gróf Tisza István úgy jött, mint a képviselőház többségének jelöltje. Mindenki érezte, hogy az eddigi minoritási diktatura tovább nem mehet és sokan azok közül is, akik Tisza István programját az obstrukció letörését illetőleg nem helyeselték is, bíztak abban, hogy pusztá föllépése és erős kezének híre leszerelésre fogja bírni a renitens kisebbséget.

Éppen ezért Tisza István nem is állította előtérbe az obstrukció letörésére vonatkozó terveit, hanem hajlandónak látszott az arra alkalmas pillanatot megvárni.

Az obstrukció azonban nem tért jobb belátásra és gróf Tisza István csakhamar szükségét látta a házszabályok szigorítására vonatkozó terveit elővenni.

Ekkor történt még egy békekísérlet. Thaly Kálmán megígéri a rendes újonclétszámra vonatkozólag és az állami szükségletekre az obstrukció leszerelését és Tisza István a békejobbot elfogadja. De tudta azt, hogy evvel a békével a nagy kérdések elintézve nincsenek.

Csakhamar megjelenik az ugrai levél, mely bejelenti a nyílt őszinte harcot a parlament rendjének helyreállításáért. Utána elkövetkeznek az 1903. évi nov. 18-i és dec. 13-i események, amelyek még eléggé friss emlékezetben vannak.

Tisza István az ő 1904 nov. 18-án keresztülvitt házszabálymódosítását a nemzet ítéletére kívánja bízni és az 1905. évi választásokon kisebbségben marad és megtörténik az, 1867 óta először, hogy kormány parlamentáris módon a választásokon elbukik.

Itt érünk azután egy ponthoz, amelyen a magyar parlamentarizmus legsúlyosabb válsága kezdődik.

A választásokon ugyan még mindig az 1867-es pártok nyerték meg az abszolút többséget, azonban a gróf Andrássy Gyula vezetése alatt álló alkotmánypárt és a néppárt nem a 67-es szabadelvű párttal, hanem a függetlenségi párttal léptek koalícióra és oly programot adtak, különösen a had-

sereg tárgyában, melyben a korona a maga jogainak érin-tését látta. Úgyszintén a koalíció nem akarta megújítani a vám- és kereskedelmi szövetséget Ausztriával, hanem az önálló vámterület álláspontjára helyezkedett.

Újra ott voltunk, ahol az 1861. évi és 65. évi ország-gyűlések voltak, a korona és a képviselőház közvetlenül állot-tak egymással szemben. Megegyezés hiányában nem jöhetett létre parlamentáris kabinet, a lemondott kormány pedig a lemondás természetes következményeképpen a folyó ügyek intézésére szorítkozva, politikai tényezőként többé figye-lembe nem jöhetett.

A korona és a többség között megegyezés létre nem jövé-n, a király báró Fejérváry Géza egykori honvédelmi minisztert nevezte ki miniszterelnökké.

Az új kormány a parlamentben sőt a törvényhatóságok-nál is a leghevesebb ellenállásra talált.

Abban egyetértett mindenki, hogy a kormány nem par-lamentáris, — hisz maga magát sem tekintette annak — ezért maradandó élete nem is lehet és nem lehet más fel-adata sem, mint hogy a talajt egy parlamentáris kormány részére előkészítse.

Voltak azonban közjogászok és ezek között elsősorban gróf Andrássy Gyula, aki egyenesen törvénysértésnek minő-sítette a parlamentben többséggel nem rendelkező Fejérváry-kormány kinevezését és főleg hivatalban maradását. E körül a téma körül abban az időben és azt követőleg nagy vita folyt le, amelynek során különösen Lányi Bertalan, a Fejérváry kormány igazságügyminisztere igyekezett a kormány tör-vényességét kimutatni, — ebbeli buzgalmában a magyar parlamentarizmus jelentőségét is leszállítva.

Ma ez a kérdés már a történelemé, pártszenvédély nél-kül lehet megvilágítani s törvényeink és imént vázolt alkot-mányos fejlődésünkéből levonhatjuk a következtetéseket.

Mit kell értenünk felelős kormányon?

Tudjuk azt, hogy van a törvényben körülírt jogi fele-lősség, mely abból áll, hogy a miniszternek a király minden elhatározását ellen kell jegyeznie és hogy a miniszter minden cselekményeért a törvényben felhozott esetekben az ország-

gyűlés által kérdőre vonható, az e célra alkotmányszerűleg megalakult különbíróság elé állítható és el is ítéltető. Ez a jogi felelősség azonban nálunk sohasem, más alkotmányos államokban is igen ritkán gyakoroltatott.

Már most azt vitatták, hogy a mi 1848 : III. t.-cikkünk nemcsak ezt a jogi felelősséget, hanem az ú. n. politikai felelősséget is törvénybe akarta volna iktatni, amely abban áll, hogy a miniszternek a parlament, jelesen a képviselőház többségének bizalmát bírnia kell.

Megállapíthatjuk, hogy ennek a törvényben semmi nyoma nincsen.

A politikai felelősség a politikai erők mérkőzésének és ennek alapján a parlamenti konvenciónak eredménye. Abból fejlődött ki, hogy a törvényhozásnak Angliában is, nálunk is, más alkotmányos államokban is, módja van a maga akaratát és a maga politikáját a kormányra rákényszeríteni avval, hogy nem adja meg neki a költségvetésben és az ujoncállításban a kormányzáshoz szükséges eszközöket. E nélkül pedig egy kormány sem tud boldogulni s így módja van azt a politikát kikényszeríteni, amelyet jónak és üdvösnek tart.

A parlamentáris kormány tehát az, amely a képviselőház többségének politikáját képviseli, az ő bizalmából foglalja el helyét. De ez, mint látjuk, a politikai erőviszonyok szüleménye, konvenció, nem pedig írott jogszabály.

Látjuk, hogy 1867 óta a kormányok a többségből kerültek ki. A király a többség embereit fogadta el, bárha arra kifejezett törvény nem kötelezte, de éppen úgy, mint Angliában, tanácsosnak mutatkozott ezt az utat választani, mert ez biztosította a nyugodt kormányzást.

Most már látjuk, hogy az-uralkodó követi is ezt a parlamenti szokást, respektálja is a konvenciót mindaddig, amíg az 1867. évi kiegyezést és a többi országaihoz való gazdasági kapcsolatot veszélyeztetve nem látja.

Ennél a pontnál megszűnik az uralkodó tisztelni a parlamenti konvenciót és a maga uralkodói jogainak feltételül érvényt szerez.

Egy évi harc után uralkodó és koalíció között létrejön

a paktum, amelynek alapján 1906-ban a király az ország kormányzását a koalíciónak átadta.

A koalíciót az események átsegítették azon, hogy a külön vámterületet nem kellett tovább követelnie, mert a Fejérváry-kormány a közös vámterület alapján közben megkötötte a kereskedelmi szerződéseket és így a gazdasági önállóság követelése alól a többség mentesítve volt, a katonai kérdésekből pedig, az egyik oldalon a létszámemelést, s a másik oldalon az ú. n. nemzeti követeléseket kikapcsolták és mindezek helyébe lépett valami, amit addig nem akart senki, amitől félt mindenki és ez a Kristóffy József, a Fejérváry-kormány belügy-minisztere által propagált általános választói jog volt.

Emlékezünk még arra, hogy Kristóffy József egy szép napon proklamálta az általános választói jogot és törvényjavaslatot is nyújtott be ennek alapján, amely azonban, mint az alkotmányellenes kormányzás kendőzésére és a magyar nemzeti állam ellen kitalált merénylet, általános visszautasításban részesült.

A paktumban a koalíció kötelezte magát, hogy legalább annyi számú választónak nyitja meg az alkotmányos élet kapuit, amennyinek Kristóffy József ezt oly sokat támadott javaslatában biztosította.

Evvel elérünk parlamentáris fejlődésünk egy újabb korszakához, a választójog körüli küzdelemhez, mely parlamentáris életünkben oly végzetes szerepet volt hivatva játszani.

Elrendeltettek az új választások. Ez alkalommal gr. Tisza István feloszlatta a szabadelvű pártot, amely akcióba nem lépett, — a 67-es kiegyezést a koalícióhoz tartozó alkotmánypárt és néppárt képviselték — és összeült az 1906. évi országgyűlés, melynek az volt a jellegzetes tulajdonsága, hogy nem tekintve néhány nemzetiségi képviselőt és később a függetlenségi disszidensek kicsiny csoportját, ellenzéke nem volt.

A szabadelvű pártnak sokan vetették szemére azt, hogy akkor mért nem lépett nyíltan küzdőtérrre, miért vonult vissza és miért nem alakított ellenzéket.

Normális parlamenti viszonyok között ez a szemrehányás

jogos lett volna. A szabadelvű párt bukása és a koalíció uralomra jutása azonban nem oly kérdések kapcsán történt, amelyekben a pártok váltógazdaságban egymást felválthatták, hanem a hadsereg és a kiegyezés körül a királlyal folytatott küzdelmekben, amelyekben, ha a szabadelvű párt mint ellenzék lép fel, könnyen tehetette ki magát annak, hogy a lefelé való licitálás vádjával illetik. A szabadeivű párt az 1867. évi kiegyezést hosszú időre szóló rendezésnek tekintette, amelynek alapján tovább lehetett kormányozni. A koalíció ezeket a kérdéseket revízió alá kívánta venni, a szabadelvű párt pedig nem akarta megakadályozni, hogy a paktumszerű, mintegy két évre számított átmeneti idő leteltével a koalíció mindezeket a kérdéseket a királlyal újra senkitől sem zavarva és senki által nem feszélyezve rendezhesse.

A koalíciós kormány, amelynek így ellenzéke nem volt, saját parlamentje által támasztott nehézségekben bukott meg.

A koalíciós kormány a paktum által előírt választójogi javaslatot ugyan beterjesztette, de ez a választójogi javaslat még csak tárgyalás alá sem került. Gróf Andrássy Gyula belügyminiszter az általános választójog hátrányait a pluralitással akarta kiegyenlíteni, de ehhez nem tudta megnyerni a függetlenségi párt támogatását.

A koalíciós kormány jól látta, hogy az uralkodóval a 67-es kiegyezésen alapuló viszonyt rendezni kell és meg kell állapodni azokban a pontokban, amelyekben a hadsereg szervezetében úgynevezett nemzeti koncessziókat tehetett.

A koalíció ezeket a kérdéseket illetőleg — ámbár gr. Tisza István is melegen ajánlotta a királynak a koncessziók megadását — beleegyezését megnyerni nem tudta, mert időközben fellépett Justh Gyula vezetése alatt az ú. n. banksoport, mely félre kívánt tenni minden; a hadseregére vonatkozó kérdést, kívánva az önálló bankot és az általános választói jogot követelte.

Ilyen körülmények között tehát az uralkodó előtt már nem volt többé bázis, amelyen az 1867. évi kiegyezés körüli kérdéseket koncessziók alapján véglegesen rendezhette volna. Az egyik csoportnak a hadsereg terén kellettek nemzeti vívmányok, a másik résznek önálló bank.

Ezen ellentét közepett az események odáig fejlődtek, hogy végül a koalíciós parlament a saját kormányát ex-lexbe kergette és nem adta meg a kormányzás eszközeit, még az indemnitást sem.

Ha összehasonlítjuk ezen eljárást az angol parlamentével, amely 1868-ban a Disraeli-kormánynak, mely pedig kisebbségi kormány volt, egy éven át adta meg a kormányzás eszközeit, hogy abban a pillanatban apellálhasson a nemzetre, amikor akar, úgy láthatjuk azt, hogy valódi, érett parlamentárizmus kifejlődése elé bizony maga a parlament is akadályokat gördített.

Ilyen körülmények között az uralkodó a régi 67-es elemekhez fordult, akik amidőn a koalíció összes kormányrajutási lehetőségei összeomlottak, ismét szerepet vállaltak és még a koalíciós parlamentnek bemutatkozott a második Khuen Héderváry-kormány.

A Khuen-kormány megkísérelte, hogy megkapja a kormányzás eszközeit a Ház feloszlátása idejére és nem kisebb ellenzéki ember, mint gróf Apponyi Albert is hangsúlyozta, hogy ezeket a kormányzati eszközöket meg kell szavazni, hiszen a kormány méltán hivatkozhatott az angol precedensekre. Ez a megszavazás azonban nem történt meg és Khuen gróf feloszlatta a Házat, keresztülvitte az 1910-es választásokat, melyek óriási többséget hoztak a munkapártnak.

A Khuen-kormány kinevezése esetével úgy állott a helyzet, hogy forma szerint a parlamenten kívül álló egyéniség kapta a megbízást. A szabadelvű párt azonban 1906-ban nem választási küzdelemben tűnt el a parlamentből, hanem a már ismertetett okokból maga vonult félre. A szabadelvű pártról az ő nagy multja kapcsán nem lehetett állítani, hogy nem voltak hívei az országban és így oly férfiú kapta a megbízást, aki mögött egy párt csoportosult, mely ha nem szerepelt is az utolsó országgyűlésen magában a képviselőházban, mégis multjánál, tradíciójánál fogva az országban jelentékeny számú hívekre számíthatott. A választások eredménye ezt a fel fogást igazolta is.

Gróf Khuen Héderváry kormányának helyzete nagy

többsége mellett is ugyanabban a kérdésben vált kritikussá, mint az előző kormányoké majdnem egy évtized óta.

A véderővitánál újból kitört az obstrukció.

Gróf Khuen Héderváry mögött ott volt Tisza István hatalmas alakja, akiről tudta az egész közvélemény, hogy támaszkodva a nagy többségre, kész az obstrukcióval leszámolni.

De még egy kísérlet történt arra, hogy békés legyen a megoldás. Emlékezzünk csak vissza a híres rezolúciós válságra.

Gróf Khuen Héderváry Károly az ellenzék vezéreitől biztatást kapott az obstrukció leszerelésére, annak ellenében, ha határozattal biztosítatik az az alkotmányos elv, hogy a póttartalékosokat nem lehet az országgyűlésileg meg nem szavazott ujoncok pótlására behívni.

Ennél a kérdésnél azonban a legerőteljesebben közbelépett a trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceg. Kihallgatásra jelentkezik a királynál és ennek eredménye az, hogy I. Ferenc József kijelenti, hogy inkább lemond a trónról, semmint uralkodói jogait ily módon csorbítani engedje. Az uralkodó előtt az egész parlament meghajlik és gróf Khuen Héderváry nemsokára lemond. Újra munkapárti kormány alakul Lukács László vezetése alatt, amelynek feladata a véderőjavaslatok és a választójog megalkotása.

Ez a korszak sokkal közelebb áll hozzánk, semhogy ennek a parlamentárizmus szempontjából fontos eseményeit ismertetni kellene.

A Lukács-korszakot tulajdonképpen az a hatalmas küzdelem tölti be, amelyet gróf Tisza István mint házelnök a magyar parlamentárizmus érdekében a többségi elv érvényesüléséért az ellenzékkel megvívott.

Tisza Istvánnak mély meggyőződése volt, hogy a magyar parlamentárizmust és abban a többségi elv érvényesülését a magyar állam létérdekei szempontjából kell megvédeni. Egy jeles történész Tisza István alakját boncolgatva azt találja mondani, hogy Tisza István mint parlamenti ember a parlamentárizmus jelentőségét túlbecsülte, pedig a parlament csak egy megjelenési formája az államéletnek. Tehát Tisza István

a lényeg helyett a formalisztikus szempontot tartotta uralkodónak.

Azt hisszük, ez a felfogás téves. A parlamentárizmusnak abban az alakulatban, amelyben Tisza István neki nagy jelentőséget tulajdonított, meg is volt a döntő jelentősége a nemzet életére. Egy dinasztia alatt, amely más országok fölött is uralkodott, és amelynek szükségképpen az ő birtokállománynak megőrzése volt a főszempontja, a magyar parlament volt az egyedüli eszköz arra, hogy Magyarország nemzeti és állami léte önálló kifejezést találjon.

A rezolúciós válságnál láttuk azt, hogy megjelenik Ferenc Ferdinand főherceg tragikus alakja és tudjuk azóta azt is, hogy Ferenc Ferdinand főhercegnek megvolt az az elhatározása, hogy szakít a magyar parlamentáris kormányzattal, ha ez a dinasztia és a monarchia érdekeit kielégíteni nem tudja.

Magyarország alkotmányos élete, Magyarország államélete uralomra lépése esetén tehát válság előtt állott.

Sokszor mondotta gróf Tisza István bizalmas körben, hogy nem tudja, meddig mennek a főherceg tervei, de föltételezi, hogy ha Magyarországon mi magunk a saját erőnk-ből rendet tudunk tartani, akkor nem lesz oly dőre ezt az egy országot felforgatni, amelyben rend van és amely országra a dinasztia érdekében legjobban tud támaszkodni.

Ezért volt Tisza István abban a meggyőződésben, hogy a parlamentnek egészségesnek kell lennie és hogy nem szabad alkalmat adni arra, hogy külső hatalom a magyar parlament ügyeibe beavatkozassék.

Mikor gróf Tisza István azután felelősség mellett átvette az ország kormányzását, tudjuk azt, hogy egy nagy állami reorganizációs munka részére készítette elő a talajt és az általa érvényre emelt többségi elv felhasználásával az állami élet minden részére kiterjedő nagy munkát kívánt folytatni.

A Gondviselés másképp rendelkezett. Tisza Istvánnak nem a magyar állami életnek berendezkedése, hanem az országnak a nagy háborúba vezetése jutott osztályrészül.

Ami Tisza István bukásával és utána történt, az már nem illik bele organikusan a magyar parlamentárizmus fejlő-

désébe, az már abba a politikai ingadozásba tartozik, amely a kisebbségi kormányokon keresztül a forradalomhoz vezetett.

Tisza István a nemzeti munkapárt körében röviddel lemondása előtt visszapillantást vetett politikai működésére és számot adott arról, hogy parlamenti munkásságát két nagy kérdésnek, a véderő fejlesztésének és a parlament meggyógyításának szentelte.

Mind a kettő, mint láttuk, szorosan egymásba kapcsolódott. A magyar parlamentárizmusra szükség volt, hogy az 1867-i kiegyezés életképes legyen, életképes pedig nem lehetett, ha a dinasztia és az országnak az ország biztonságában rejlő érdekeit a véderőben ki nem elégíti.

Hiszen láttuk 1848-tól kezdve, hogy minden konfliktus a véderő és rája vonatkozó királyi jogok körül tört ki. Tisza István evvel akart szakítani és egy egészséges parlamenti élettel itt is harmóniát teremteni.

A korszak lezárult. — Lezárult tulajdonkép I. Ferenc József halálával és evvel mindaz, ami vele járt, a történelemé lett és nekünk nem marad más feladatunk, mint ebből a történelemből a jövő részére a tanulságot levonni.

www.books2ebooks.eu